

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Соціально-психологічний факультет

Кафедра психології розвитку та консультування

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИЧНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЗІ ПСИХІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ**

**Кваліфікаційна/дипломна робота
здобувача вищої освіти**

другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія

24-мд псих групи

Мірова Дмитра Романовича

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри психології розвитку та
консультування

Ганна Володимирівна Пирог

Рекомендована до захисту
рішенням кафедри *психології розвитку
та консультування*

Протокол № ____ від «____» _____ 2019 р.

Зав. кафедри _____ Л.П.Журавльова
підпис

Житомир – 2019

Дата захисту _____

Результат
захисту

за національною шкалою	кількість балів за 100 бальною шкалою	ECTS

Голова ДЕК

(підпис) _____ (ПП)

Члени ДЕК

(підпис) _____ (ПП)

(підпис) _____ (ПП)

(підпис) _____ (ПП)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЗІ ПСИХІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ	9
1.1. Теоретичний аналіз проблеми дослідження психічного здоров'я..	
1.1.1. Психічне здоров'я: поняття та структура.....	
1.1.2. Критерії та рівні дослідження психічного здоров'я	
1.1.3. Співвідношення понять «психічного» та «психологічного» здоров'я	
1.2. Підходи до розуміння поняття політичних орієнтацій.....	
1.2.1. Поняття та структура політичних орієнтацій	
1.2.2. Особливості вивчення та моделі політичних орієнтацій.....	
1.2.3. Механізми формування політичних орієнтацій сучасної молоді	
1.3. Психічне здоров'я у системі політичних орієнтацій сучасної молоді	
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	
2.1. Загальна характеристика методів дослідження політичних орієнтацій та психічного здоров'я.....	
2.1.1. Методика дослідження психічного здоров'я особистості	
2.1.2. Методика вивчення соціально-політичних установок.....	
2.1.3. Методика дослідження політичних орієнтацій	
2.2. Вибірка та процедура дослідження зв'язку політичних орієнтацій сучасної молоді та психічного здоров'я.....	

Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	
3.1. Дослідження політичних орієнтацій сучасної молоді	
3.1.1. Соціально-політичні установки в період ранньої дорослості ..	
3.1.2. Структура політичних орієнтацій сучасної української молоді	
3.2. Дослідження психічного здоров'я сучасної молоді	
3.3. Аналіз зв'язку політичних орієнтацій та психічного здоров'я особистості в період ранньої дорослості	
3.4. Практичні рекомендації щодо поліпшення якості психічного здоров'я молоді в соціально-політичному просторі	
Висновки до розділу 3	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні дослідження в рамках психології є достатньо насиченими тематикою, що стосується суспільно-політичної сфери життя українців, особливо в межах останнього десятиліття. Протягом даного періоду, політичні орієнтації громадян зазнали значних перетворень. Особливо це актуально для сучасної молоді, яка з кожним роком стає дедалі освіченішою в сфері політики та зацікавленою питаннями майбутнього країни.

Дослідження політичних орієнтацій мають міждисциплінарний характер, так як їх проблематика варіюється в межах таких дисциплін, як соціологія, політична психологія та політологія. Основні теоретичні положення, що стосуються політичних орієнтацій в рамках психології, закладені у працях таких науковців, як Т. Адорно, Г. Айзенк, Г. Алмонд, Г. Дилігенський, Г.В. Пирог та інші.

Розглядаючи проблему політичних орієнтацій, неможливо не згадати про те, як саме вони впливають на молодь. Адже вони впливають не тільки на спосіб життя, який ведуть дані люди, а й на їх духовний світ, фізичний стан та когнітивні процеси. Всі ці сфери безпосередньо пов'язані з психічним здоров'ям особистості.

Проблема психічного здоров'я є актуальною та досліджується рядом науковців з різних галузей гуманітарних наук, яка історично закладена в працях прихильників гуманістичного підходу в психології, зокрема К. Роджерсом, А. Маслоу та Г. Олпортом. На сьогоднішній день значний внесок у розробці проблематики в даній сфері належить Б.С. Братусю, І.В. Дубровіній, О.С. Васильєвій та В.А. Ананьєву.

Недостатність теоретичного знання в сукупності зі значущістю даної проблематики посприяла вибору теми дослідження – «Психологічні особливості зв'язку політичних орієнтацій сучасної молоді зі психічним

здоров'ям».

Об'єкт дослідження: політичні орієнтації особистості.

Предмет дослідження: особливості взаємозв'язку психічного здоров'я та політичних орієнтацій.

Гіпотеза дослідження: у період ранньої дорослості між політичними орієнтаціями та сферами психічного здоров'я існує зв'язок:

- між рівнем незалежності та задоволеністю життям;
- між цілісністю суспільної позиції та релігійними переконаннями;
- між свободою політичного волевиявлення громадян та незалежністю їх психологічного простору;
- виникнення радикальної поведінки буде пов'язане з особливостями стану їх духовної сфери, якістю взаємостосунків з іншими, а також тим, наскільки є задоволеними зовнішні умови життя даних осіб.

Мета дослідження – дослідити наявність зв'язку між психічним здоров'ям та політичними орієнтаціями.

Для виконання поставленої мети та перевірки припущення, сформульовано наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми політичних орієнтацій та психічного здоров'я особистості та розробити теоретичну модель зв'язку політичних орієнтацій та психічного здоров'я;
2. Проаналізувати основні методи дослідження психічного здоров'я та політичних орієнтацій, а також обґрунтувати методику власного дослідження;
3. Емпірично дослідити особливості політичних орієнтацій та особливості психічного здоров'я в ранньому дорослому віці;
4. Проаналізувати зв'язок політичних орієнтацій зі сферами психічного здоров'я.

Методологічна та теоретична основа дослідження: вихідні теоретичні положення про психічне здоров'я особистості (Всесвітня

декларація з охорони здоров'я, а також роботи таких вчених, як Б.С. Братусь, І.В. Дубровіна, О.С. Васильєва, В.А. Ананьєв) та політичні орієнтації (Т. Адорно, Г. Айзенк, Г. Алмонд, Г. Дилігенський, Г.В. Пирог).

Методи та організація дослідження. З метою реалізації завдань дослідження та забезпечення вірогідності його результатів використано такі методи: *теоретичні* – аналіз та узагальнення наукових джерел для розробки теоретичної моделі дослідження особливостей зв'язку політичних орієнтацій сучасної молоді зі психічним здоров'ям; *емпіричні* – опитувальник якості життя ВООЗ, методика «Соціально-політичні позиції» (Г. Айзенк), методика вивчення політичних орієнтацій особистості (Г.В. Пирог); *статистичні методи* – факторний аналіз, коефіцієнт кореляції Пірсона для встановлення зв'язку між досліджуваними явищами. Статистична обробка результатів була здійснена за допомогою програми STATISTICA 6.0.

Вибірку дослідження склали 70 досліджуваних від 20 до 25 років, 32 представника чоловічої статі та 38 представників жіночої статі. Дослідження проводилося протягом серпня-жовтня 2019 року.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалося репрезентативністю вибірки, узгодженістю теоретичної моделі досліджуваного явища з методами його дослідження, застосуванням методів, релевантних предмету, меті та завданням дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- *вперше* теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено роль психічного здоров'я у формуванні політичних орієнтацій;
- *уточнено* та поглиблено знання про особливості політичних орієнтацій у ранньому дорослому віці;
- *набуло подальшого розвитку* положення про значення психічного здоров'я у формуванні політичних орієнтацій сучасної молоді та застосування методів психологічної діагностики для вивчення політичних

орієнтацій.

Практичне значення дослідження полягає у розумінні природи та механізмів формування політичних орієнтацій, а також в тому, який зв'язок вони мають з психічним здоров'ям молодіжного електорату. Розширення уявлень з даної проблеми допоможе краще зрозуміти особливості психічного здоров'я серед української молоді в системі політичних орієнтацій. Окрім того, результати дослідження можуть бути використані для розробки програм, що сприятимуть підвищенню політичної освіченості молоді.

Апробація роботи. Результати теоретичної розвідки апробовано на Всеукраїнській науково-практичній конференції для молодих учених «Актуальні проблеми особистісного зростання» (м. Житомир, 19 квітня 2019 року). Емпіричні результати дослідження було представлено на міжнародній науково-практичній конференції «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» (м. Київ, 6-7 грудня 2019 р.).

Публікації. Основний зміст та результати дослідження викладено у 2 публікаціях:

1. Міров Д. Психічне здоров'я: поняття та структура / Д. Міров // Актуальні проблеми особистісного зростання: збірник наукових праць [за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції для молодих учених (м. Житомир, 19 квітня 2019 року)] – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. – С. 90-91.

2. Міров Д. Р. Психологічні особливості зв'язку психічного здоров'я з політичними орієнтаціями у ранній дорослості / Г. В. Пирог, Д. Р. Міров // Наукова дискусія: питання педагогіки та психології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 грудня 2019 р.). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. – Ч. 2. – С. 111-114.

Структура та обсяг роботи: наукова робота складається з вступу,

трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та 17 додатків. Загальний обсяг роботи – 119 сторінок. У роботі міститься 22 рисунка та 10 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЗІ ПСИХІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ

Висновки до розділу 1

В результаті теоретичного аналізу наукової літератури, що стосується проблематики дослідження психічного здоров'я та політичних орієнтацій вдалося сформулювати наступні висновки:

1. Психічне здоров'я є інтегральною, тобто невід'ємною, характеристикою, яка забезпечує повноцінне існування індивіда. Це стан благополуччя, при наявності якого людина здатна реалізовувати власний потенціал, адекватно вирішувати складні життєві питання та стресові ситуації, продуктивно працювати і робити значний внесок у суспільне життя;

2. Психічне здоров'я забезпечується на різних, але взаємопов'язаних між собою рівнях, які стосуються біологічної, психічної та соціальної сфер. Основними рівнями психічного здоров'я, на думку вчених, є індивідуально-психологічний та особистісно-смысловий. Дані рівні мають у своїй структурі велику кількість критеріїв, провідні з яких стосуються внутрішньої узгодженості особистості, мірі входження в соціум та прагнення до самоактуалізації;

3. Велика кількість науковців пропонує розмежовувати поняття «психічного» та «психологічного» здоров'я. На їх думку, психічне здоров'я стосується, перш за все, балансу психічних процесів та властивостей особистості, тоді як психологічне здоров'я представлене у суб'єктивному благополуччі особистості, в якому окреслений певний рівень особистісного розвитку. Психічне здоров'я відноситься до окремих психічних процесів,

тоді як психологічне – до особистості в цілому;

4. У сучасному розумінні термін «політичні орієнтації» позначає систему ціннісних уявлень, що дозволяє людині в тій чи іншій мірі здійснювати свій політичний вибір та поведінку. Об'єктом політичних орієнтацій може бути лише те явище, яке здатне вступати у взаємодію з інтересами, цінностями та потребами суб'єкта, які стосуються суспільно-політичного життя. Утворення політичних орієнтацій відбувається шляхом поєднання мотивів та емпіричних знань, які особистість засвоїла з ідейно-політичних концепцій;

5. У дослідженнях, що стосувалися проблематики вивчення поєднання політичних поглядів та психологічної складової особистості, вченими було розроблено декілька моделей соціально-політичного простору. Найбільш відомими з них стали одновимірна модель «авторитарної особистості» Т. Адорно та двовимірна модель Г. Айзенка;

6. На сьогоднішній день формування політичної орієнтації сучасної молоді є неоднозначним процесом, адже, поряд з прагненням до сепарації від політики в цілому, спостерігається і певна тенденція до руйнування стереотипу «пасивності у політиці» серед молодих громадян, підвищення рівня знань та обізнаності в політиці та її історичних аспектах;

7. В якості фактору формування політичних орієнтацій в ранній дорослості можна розглядати стан психічного здоров'я особистості. Рівень якості життя та його сприйняття розкривається в особливостях структури політичних орієнтацій, зокрема, сформованості, послідовності та змісту політичних цінностей.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Висновки до розділу 2

В ході аналізу основних методів дослідження, що стосується взаємозв'язку психічного здоров'я та політичних орієнтацій вдалося розробити наступні узагальнення:

1. Для комплексного дослідження вищезазначених явищ доцільно застосувати такі методики, як: опитувальник якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), опитувальник Айзенка «Соціальні та політичні позиції» та методику вивчення політичних орієнтацій особистості (Г. Пирог).

2. Опитувальник якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) дозволить оцінити стан психічного благополуччя за такими сферами, як: фізична, психологічне, духовна, рівень незалежності, соціальні взаємостосунки та навколишнє середовище. Також, з його допомогою буде визначено рівень загальної якості життя та загальна оцінка сприйняття життя респондентів.

3. Дослідження політичних орієнтацій за допомогою опитувальника Г. Айзенка дозволить оцінити особистісні сфери суспільно-політичного життя досліджуваних за такими факторами, як: «Допустимість», «Расизм», «Релігійність», «Соціалізм», «Реакційність», «Лібералізм» та «Пацифізм».

4. Методика вивчення політичних орієнтацій особистості (Г.В. Пирог) дозволить проаналізувати досвід реальної суспільно-політичної поведінки досліджуваних, оцінку тих чи інших політичних об'єктів і суб'єктів,

мотиваційний компонент, актуальні суспільно-політичні проблеми тощо.

5. Обробка результатів передбачає кількісний та якісний аналізи. Кількісний аналіз результатів дослідження включав визначення середніх показників (середнє арифметичне значення), частотний (процентний) аналіз для вибірки загалом та окремо жінок і чоловіків. Для з'ясування зв'язку між показниками психічного здоров'я (за методикою ВООЗ), політичними установками (за методикою Айзенка) та соціально-політичними позиціями (за методикою Г.В. Пирог) було використано коефіцієнт кореляції Пірсона, а для більш поглибленої інтерпретації - факторний аналіз.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

3.1. Дослідження політичних орієнтацій сучасної молоді

3.1.1. Соціально-політичні установки в період ранньої дорослості

У емпіричному дослідженні зв'язку психічного здоров'я та політичних орієнтацій в ранній дорослості взяло участь 70 респондентів, а саме 32 представники чоловічої та 38 жіночої статі віком 20-25 років. Переважна більшість досліджуваних є мешканцями міста Житомир, решта – жителі таких міст, як Київ та Вінниця. За родом занять значна частина респондентів є студентами (70% вибірки), студенти, що поєднують навчання та працю (11,4%) та ті, що працюють (18,6%).

Результати дослідження за методикою «Соціально-політичні позиції» Г. Айзенка були проаналізовані окремо для представників жіночої та чоловічої статі. Отримані результати дослідження представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Соціально-політичні установки в період ранньої дорослості

Фактори	Чоловіки		Жінки		Загальні	
	Серед. значення	Кількість, %	Серед. значення	Кількість, %	Серед. значення	Кількість, %
Дозволеність	87,63	53%	90,71	50%	89,17	51,5
Расизм	16,34	53%	14	56%	15,17	54,5
Релігійність	34,41	47%	32,08	42%	33,21	44,5
Соціалізм	105,03	37%	100,71	42%	102,87	39,5
Лібералізм	78,47	56%	77,11	58%	77,79	57

Реакційність	40,28	50%	40,11	42%	40,19	46
Пацифізм	37,84	31%	38,79	52%	38,31	41,5

Графічне зображення домінуючих соціально-політичних установок представлено на рисунку 3.1.

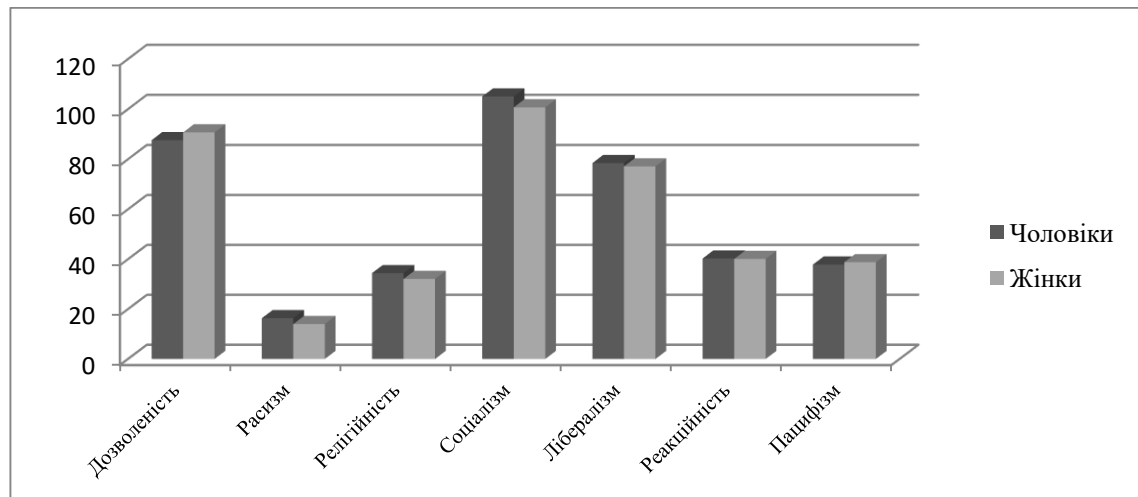

Рис. 3.1. Соціально-політичні установки в період ранньої дорослості

У досліджуваних за фактором «Дозволеність» домінують показники низького рівня. Серед чоловіків високі показники мають 25% вибірки, тоді як низькі показники притаманні 44,73% протилежної статі. Переважання показників низького рівня свідчить про зневажання досліджуваними антисоціальної поведінки, прихильності до цензури та суворих покарань для порушників закону, негативне сприйняття толерантності.

За фактором «Расизм» переважають показники низького рівня, причому кожен з учасників опитування не ставиться вороже по відношенню до представників інших рас і національностей та не проявляє антисемітських настроїв. Навпаки, вони проявляють терпимість до етнічних меншин та є толерантними до них.

За фактором «Релігійність» досліджувані мають низькі показники. Це може означати, що респонденти є прихильниками атеїзму або агностицизму.

Результати досліджуваних чоловічої та жіночої статі майже збігаються (21,87% та 23,68% респондентів отримали високі показники за даним фактором).

За фактором «Соціалізм» переважають показники низького рівня, при чому жоден з респондентів не отримав високих балів за цією шкалою. Таким чином, досліджувані вважають, що талант та здібності повинні бути винагородженні. Варто зауважити, що така ситуація простежується серед представників обох тендерів.

За фактором «Лібералізм» домінують високі показники. Високі показники можуть свідчити про апатію респондентів щодо втручання держави в їх життя. Такого роду поведінка проявляється у 87,5% досліджуваних чоловічої та 68,42% жіночої статі.

За фактором «Реакційність» значна частина чоловіків (87,5%) та майже усі представники жіночої статі (94,74%) отримали низькі показники. Це може вказувати на віру респондентів в те, що життя змінюється на краще, демонструючи прогресивну, орієнтовану на майбутнє систему цінностей.

За фактором «Пацифізм» досліджувані доволі незначна частина демонструє негативне ставлення до військових дій. Результати чоловіків і жінок не значною мірою не відрізняються, 15,62% чоловіків та 13,15% жінок отримали показники високого рівня. Це може свідчити про те, опитані респонденти підтримують нарощування військової потужності своєї країни і виправдовують її агресивну політику по відношенню до потенційних супротивників.

Таким чином, за результатами дослідження соціально-політичних позицій Г. Айзенка можна зробити висновок, що для вибірки характерно зневажання антисоціальної поведінки, прихильність до суворих покарань для порушників закону та цензури, терпимість до етнічних меншин. Серед досліджуваних переважають представники атеїзму та агностицизму, які проти будь-якого втручання держави в їх життя. Вони впевнені в тому, що

війна не має ніяких виправдань, вірять у зміну життя на краще, орієнтують систему цінностей на майбутнє, а також підтримують нарощування військової потужності власної країни для ефективної боротьби з потенційними супротивниками.

3.1.2. Структура політичних орієнтацій сучасної української молоді

Дослідження структури політичних орієнтацій було виконано за допомогою опитувальника Г.В. Пирог. Результати вивчення структури соціально-політичних цінностей представлені у таблиці 3.2. Опираючись на отримані дані можна зробити висновок про те, що для респондентів даної вікової категорії найбільш значимими є такі цінності, як «Політичні свободи» (значимість особистого вибору при голосуванні, свобода мітингів, можливість вільного висловлювання, плюралізм думок та ін.), «Економічні свободи» (непорушність права на власність, вільне підприємництво, дерегуляція економіки, право на страйк, вільний вибір місця працевлаштування та ін.), «Справедливість» (розподіл благ у відповідності до громадського внеску, відповідність суспільним уявленням про правду, правильність та ін.) та «Порядок» (стабільність, низька злочинність, низька корупція, жорсткість покарання та ін.). В свою чергу, до найменш значимих цінностей досліджуванні віднесли «Сильна влада» (сильна армія, правоохоронні органи, повага до влади та ін.), «Релігія» (високий авторитет духовних лідерів, дотримання релігійних норм і правил поведінки та ін.) та «Патріотизм» (любов до батьківщини, захист територіальної цілісності країни, повага до своїх символів та ін.).

Таблиця 3.2

Соціально-політичні цінності у ранній дорослості

Цінності	Середні рангові значення		
	чоловіки	жінки	загальні
1. «Політичні свободи»	6,66	7	6,83

2. «Традиції»	8,75	7,89	8,32
3. «Справедливість»	6,88	7,66	7,27
4. «Права людини»	5,72	9,11	7,415
5. «Нація»	9,25	7,39	8,32
6. «Сильний, авторитетний лідер»	7,59	8,84	8,215
7. «Патріотизм»	7,94	8,92	8,43
8. «Рівність»	7,16	7,55	7,35
9. «Порядок»	7,47	7,11	7,29
10. «Релігія»	10,09	7,24	8,665
11. «Державний контроль»	8,22	7,87	8,045
12. «Незалежність»	8,31	6,87	7,59
13. «Економічні свободи»	7,28	7,08	7,18
14. «Соціальна захищеність»	7,16	8,84	8
15. «Сильна влада»	9,88	10,13	10,005

Аналізуючи кожну статтю окремо можна сказати, що для респондентів чоловічої статі найбільш значимими політичними цінностями стали «Права людини» (справедливий суд, свобода слова, свобода віросповідання, пріоритет особистих прав над правами держави та ін.), «Політичні свободи» (значимість особистого вибору при голосуванні, свобода мітингів, можливість вільного висловлювання, плюралізм думок та ін.), «Рівність» (зрівнювання доходів, однаковий доступ до освіти, медицини всіх верств суспільства, відсутність багатих і бідних та ін.) та «Соціальна захищеність» (турбота держави про слабких, бідних, хворих, гарантований доступ до праці, медицини та освіти всіх верств суспільства та ін.).

До найменш значимих цінностей чоловіки віднесли Сильна влада (сильна армія, правоохоронні органи, повага до влади та ін.), Релігія

(високий авторитет духовних лідерів, дотримання релігійних норм і правил поведінки та ін.) та Нація (підтримка рідної мови, підтримка національного виробника, пріоритет представників своєї нації, пріоритет національних інтересів над особистими та ін.).

Респонденти жіночої статі найбільш значимими цінностями виділяють Незалежність (свобода від зовнішнього впливу при виборі курсу країни, самостійне рішення громадських, політичних та економічних проблем та ін.), Політичні свободи (значимість особистого вибору при голосуванні, свобода мітингів, можливість вільного висловлювання, плюралізм думок та ін.) та Економічні свободи (непорушність права на власність, вільне підприємництво, дерегуляція економіки, право на страйк, вільний вибір місця працевлаштування та ін.).

В свою чергу, до найменш значимих цінностей жінки віднесли Сильна влада (сильна армія, правоохоронні органи, повага до влади та ін.), Права людини (справедливий суд, свобода слова, свобода віросповідання, пріоритет особистих прав над правами держави та ін.) та Патріотизм (любов до батьківщини, захист територіальної цілісності країни, повага до своїх символів та ін.).

Об'єднання соціально-політичних цінностей за групами, що відповідають типам ідейно-політичних течій (лібералізм, консерватизм, соціалізм, авторитаризм та націоналізм), демонструє, що досліджуваним найбільш імпонує лібералізм, який ґрунтується на політичних, економічних свободах та правах людини. В той же час, найменш бажаною течією представлений націоналізм, головними характеристиками якого є вірність і відданість своїй нації, політична незалежність та наявність національної ідеї (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Цінності ідейно-політичних течій у ранній дорослості

Політичні течії (№ запитань, що відповідають характеристикам)	Середні значення		
	чоловіки	жінки	загальне
Лібералізм (політичні свободи, права людини, економічні свободи)	6,55	7,73	7,14
Консерватизм (традиції, порядок, релігія)	8,77	7,63	8,2
Соціалізм (рівність, справедливість, соціальна справедливість)	7,07	8,01	7,54
Авторитаризм (державний контроль, сильна влада, сильний авторитетний лідер)	8,56	7,73	8,12
Націоналізм (патріотизм, нація, незалежність)	8,5	8,94	8,75

Для респондентів чоловічої статі найбільш прийнятним є лібералізм, найменш – консерватизм. Жінки, в свою чергу, надають перевагу лібералізму, тоді як найменшою популярністю серед досліджуваних даної групи відзначається консерватизм. Порівняльна гістограма по всіх групах представлена в рисунку 3.2.

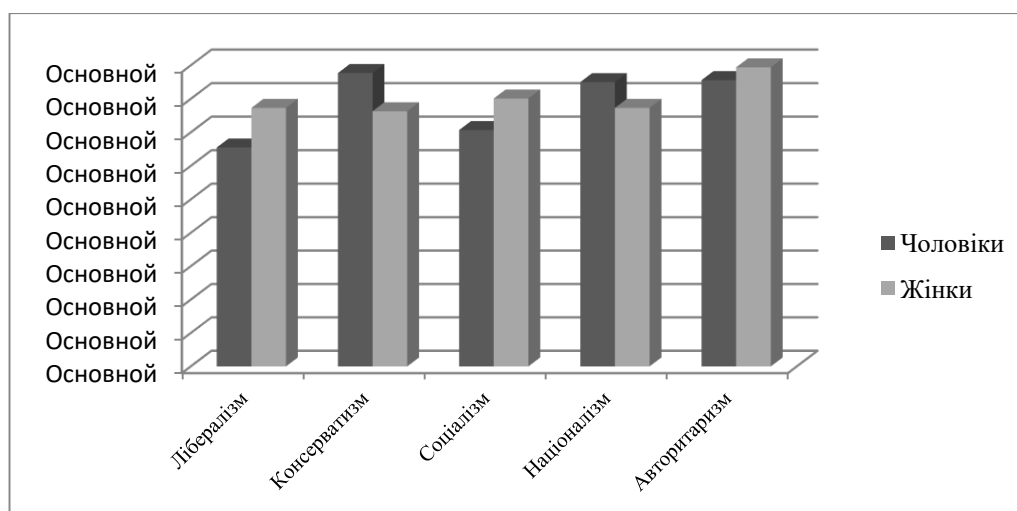

Рис. 3.2. Цінність ідейно-політичних течій у ранній дорослості

Результати дослідження структури соціально-політичних потреб досліджуваних раннього дорослого віку представлені в табл. 3.4. Для даної вибірки найбільш значимими є наступні потреби: «Гарантований державою

прожитковий мінімум», «Захищеність від іноземної зброї» та «Почуття належності до певної спільноти (громади)». До найменш значимих увійшли такі потреби, як «Вільні та прозорі вибори», «Гарантоване державою забезпечення для незахищених категорій громадян (в тому числі, студентів і пенсіонерів)» та «Можливість висловлювати свої політичні погляди, свобода слова».

Таблиця 3.4

Актуальні соціально-політичні потреби в ранній дорослості

Потреби	Середні рангові значення		
	чоловіки	жінки	загальне
1 Гарантований державою прожитковий мінімум	4,16	4,55	4,35
2 Захищеність від іноземної збройної агресії	4,28	5,13	4,7
3 Почуття належності до певної спільноти (громади)	5,34	4,34	4,84
4 Суспільне визнання результатів своєї діяльності	5,22	5,95	5,58
5 Можливість висловлювати свої політичні погляди, свобода слова	5,47	6,29	5,88
6 Задоволеність своїм соціальним, національним, мовним статусом в політичній системі суспільства	5,63	4,71	5,17
7 Прагнення мати однодумців, які поділяють мої погляди	5,84	5,42	5,63
8 Захищеність від кримінальних елементів	5,78	5,66	5,72
9 Гарантоване державою забезпечення для незахищених категорій громадян (в тому числі, студентів і пенсіонерів)	6,16	6,18	6,17
10 Вільні і прозорі вибори	7,13	6,66	6,89

В ході дослідження вдалося встановити, що найбільш значимими потребами серед представників чоловічої статі є «Гарантований державою прожитковий мінімум», «Захищеність від іноземної збройної агресії» та «Суспільне визнання результатів своєї діяльності». Щодо найменш

значимих, то сюди вдалося віднести такі потреби, як «Вільні і прозорі вибори», «Гарантоване державою забезпечення для незахищених категорій громадян (в тому числі, студентів і пенсіонерів)» та «Прагнення мати однодумців, які поділяють мої погляди».

В свою чергу, серед респондентів жіночої статі найбільшу цінність представляють такі потреби, як «Гарантований державою прожитковий мінімум», «Задоволеність своїм соціальним, національним, мовним статусом в політичній системі суспільства», а також «Почуття належності до певної спільноти (громади)». Найменш релевантними потребами для жінок стали «Вільні і прозорі вибори», «Можливість висловлювати свої політичні погляди, свобода слова» та «Гарантоване державою забезпечення для незахищених категорій громадян (в тому числі, студентів і пенсіонерів)».

Об'єднання соціально-політичних потреб за їх типами (матеріальні потреби, потреба у безпеці, соціальні потреби, потреба у визнанні та потреба у самовираженні) демонструє, що для досліджуваних не існує однієї домінуючої групи потреб (табл. 3.5). Натомість, згідно з результатами дослідження, одразу 3 групи є достатньо важливими для респондентів. Сюди вдалося віднести потребу в безпеці (захищеність від іноземної збройної агресії та кримінальних елементів), соціальні (прагнення мати однодумців та належати до певної спільноти) та матеріальні (гарантовані державою прожитковий мінімум та забезпечення для незахищених категорій громадян) потреби. Найменш значимою групою потреб стала «Потреба у самовираженні», яка характеризується свободою слова, а також прозорістю виборів.

Типи соціально-політичних потреб у ранній дорослості

Потреби	Середні значення		
	чоловіки	жінки	загальне
Матеріальні потреби	5,16	5,365	5,26
Потреба у безпеці	5,03	5,395	5,21
Соціальні потреби	5,59	4,88	5,24
Потреба у визнанні	5,425	5,33	5,38
Потреба у самовираженні	6,3	6,475	6,39

Для чоловіків найбільш актуальними є «Потреба у безпеці» та «Матеріальні потреби», найменш – «Потреба у самовираженні». Щодо жінок, то домінуючою групою є «Соціальні потреби», тоді як «Потреба у самовираженні» є знеціненою, порівняно з іншими групами. Порівняльна гістограма по всім групам представлена в рисунку 3.3.

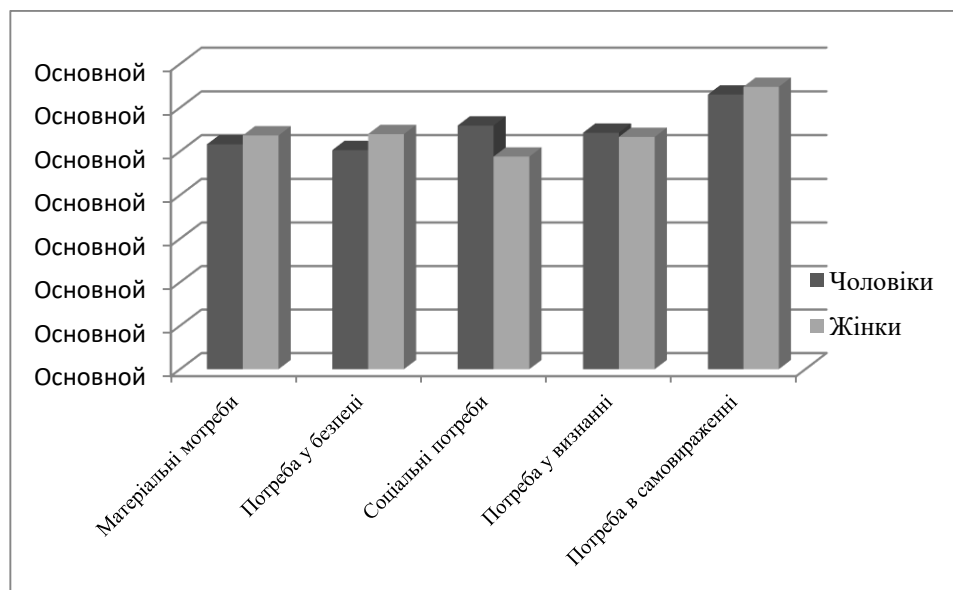

Рис. 3.3. Актуальні соціально-політичні потреби в ранній дорослості

Вивчення оцінки засобів досягнення політичних цілей (зокрема, засоби і форми поведінки) шляхом опитування респондентів мало наступні результати. На запитання «Чи вважаєте Ви правомірними, у разі

незадоволення діяльністю влади, наступні дії громадян?» респонденти відповіли наступним чином (Рис. 3.4, 3.5).

Серед представників чоловічої статі звернення до офіційних органів влади через невдоволення її діяльністю вважають правомірним 93,75%, вагаються – 6,25% та жоден не вважає. Привернення уваги громадськості та ЗМІ вважають правомірним 56,25%, вагаються – 25,17%, 15, 625% не вважають. В разі необхідності звернення до суду вважають правомірним 46,87%, вагаються – 34,37% та не вважають 18,75% респондентів. Створення петицій та гасл в разі потреби визнають правомірним 46,87%, вагаються – 25% та відмовляються визнавати 28,12%. Влаштування страйків та голодувань в разі необхідності вважають правомірним 6,25%, вагаються 15,62% та відмовляються вважати 78,12% досліджуваних. Вважати правомірним влаштування демонстрацій та мітингів готові 28,12%, вагаються – 37,5% та не готові 34,37% респондентів. Збройні методи боротьби у разі незадоволення діяльністю влади визнають правомірними 9,37%, вагаються – 15,62% та не визнають такими 75% серед чоловічої молоді (Рис. 3.4).

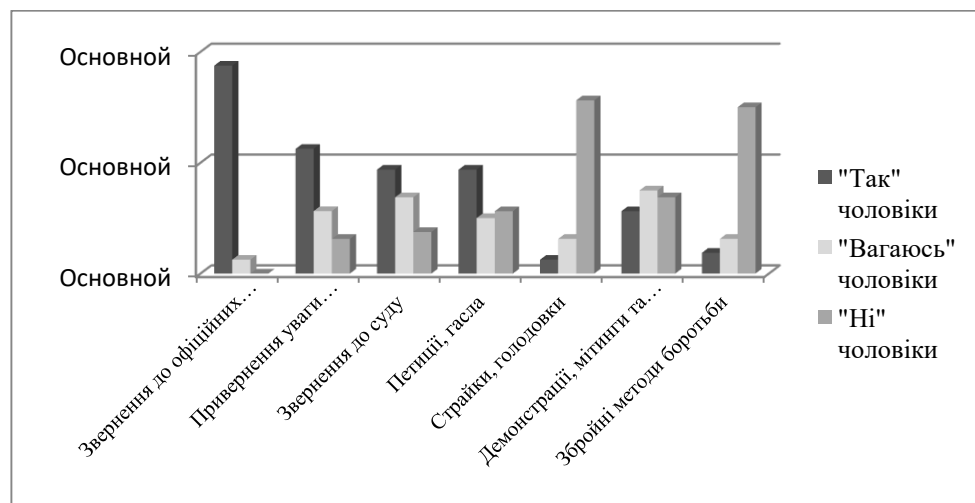

Рис. 3.4. Результати оцінок щодо правомірності наступних дій громадян при незадоволенні діяльністю влади серед чоловіків

Серед представниць жіночої статі звернення до офіційних органів влади через незадоволення її діяльністю вважають правомірним 78,94%, вагаються – 21,05% та жодна не вважає. Привернення уваги громадськості та ЗМІ вважають правомірним 57,89%, вагаються – 36,84%, 5,27% не вважають. В разі необхідності звернення до суду вважають правомірним 44,73%, вагаються – 34,21% та не вважають 21,05% респондентів. Створення петицій та гасел в разі потреби визнають правомірним, 36,84%, вагаються – 34,21% та відмовляються визнавати 28,94%. Влаштування страйків та голодувань в разі необхідності вважають правомірним 5,27%, вагаються 28,94% та відмовляються вважати 65,79% досліджуваних. Вважати правомірним влаштування демонстрацій та мітингів готові 7,89%, вагаються – 31,57% та не готові 60,52% респондентів. Збройні методи боротьби у разі незадоволення діяльністю влади визнають правомірними 0%, вагаються – 13,16% та не визнають такими 86,84% респонденток жіночої статі (Рис. 3.5).

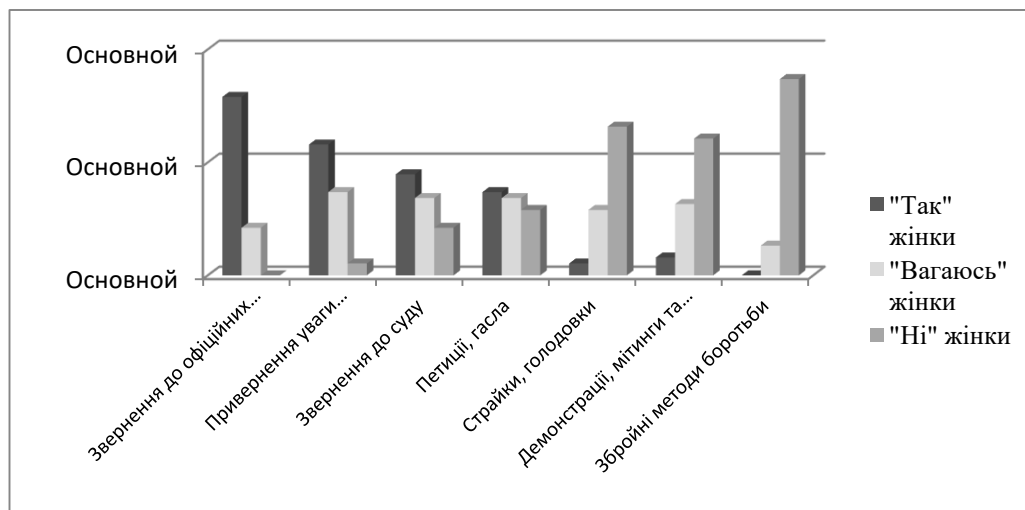

Рис. 3.5. Результати оцінок щодо правомірності наступних дій громадян при незадоволенні діяльністю влади серед жінок

На запитання «Чи може виникнути ситуація, яка могла б змусити Вас

особисто в політичних цілях: скоювати акції протесту (страйки, голодовки, демонстрації, мітинги), руйнувати матеріальні цінності, взяти в руки зброю?» з варіантами відповіді для кожного виду політичної участі - «так», «вагаюсь», «ні», респонденти відповіли наступним чином (Рис. 3.6, 3.7).

Серед представників чоловічої статі 84,37% респондентів погоджуються з тим, що могла б виникнути ситуація, заради якої варто було б скоювати акції протесту, 9,37 – вагаються, тоді як 6,25% так не вважають. На руйнування матеріальних цінностей згодні 6,25% досліджуваних, 21,87% в цьому питанні вагаються, а 71,87% повністю відмовляються від цього. В політичних цілях взяти зброю до рук готові 15,62% респондентів, 12,5% - не визначились і 71,87% повністю відмовляються (рис 3.6).

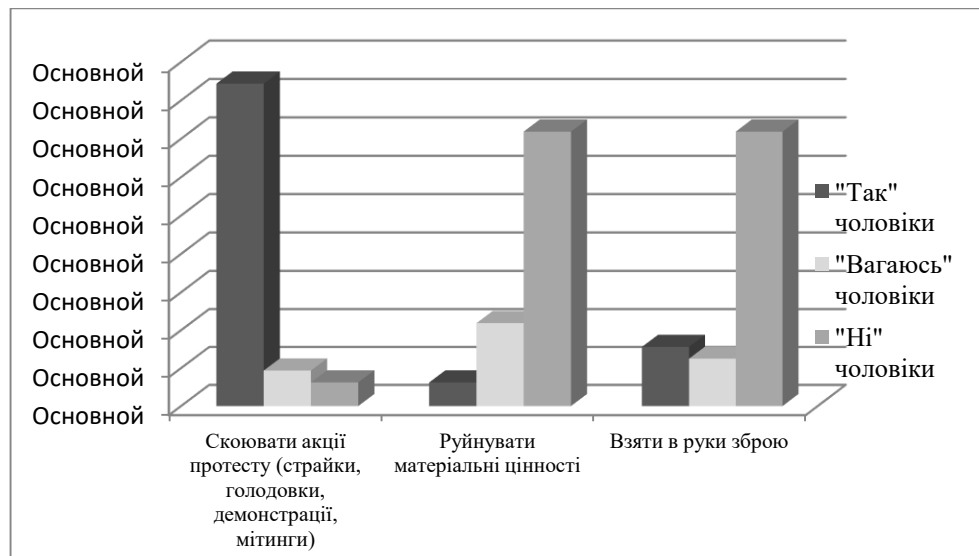

Рис. 3.6. Результати оцінки готовності діяти відповідним чином залежно від ситуації серед чоловіків

Щодо представників жіночої статі, то 13,16% досліджуваних згодні з твердженням, що могла б виникнути ситуація, яка змусила б їх скоювати акції протесту, 23,68% вагаються дати відповідь, а 65,15% впевнені, що така виникнення такої ситуації не є можливим. Жодна з респонденток не згодна з твердженням, що стосується руйнування матеріальних цінностей, 15,78%

вагаються у виборі та 84,21% досліджуваних повністю відмовляються від такого акту. Схожа тенденція прослідковується у питанні, що пов'язане із залученням зброї. Не знайшлося серед досліджуваних представниць жіночої статі, котра пішла б на це, 15,78% вагаються, а 84,21% повністю відкидають такий варіант розвитку подій (рис. 3.7).

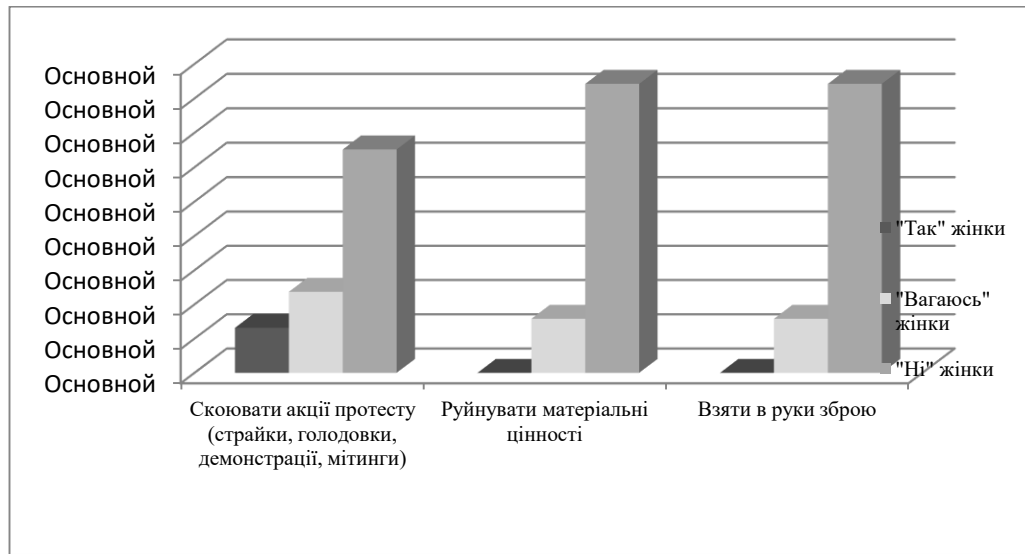

Рис. 3.7. Результати оцінки готовності діяти відповідним чином залежно від ситуації серед жінок

При з'ясуванні, якщо виникне потреба використання зброї, умов, при яких це можливо (загроза близьким, рідному місту, своїй країні, співвітчизникам та одновітцям іншої країни, або іншим людям іншої країни), були отримані наступні результати (Рис. 3.8, 3.9).

Серед представників чоловічої молоді 78,87% готові використати зброю у випадку загрози близьким людям, 28,12% з них вагаються, жоден не відмовляється. У разі загрози рідному місту до таких дій будуть готовими 65,5%, вагаються 28,12% та відмовляються так чинити 9,37%. Якщо небезпека загрожуватиме рідній країні, до збройних методів готові 59,37%, з них вагаються 28,12% та не готові 12,5% чоловіків. Якщо небезпека загрожуватиме співвітчизникам, одновітцям в інших країнах, 6,25%

респондентів готові взяти до рук зброю, 18,75% вагаються та відмовляються 75%. У випадку загрози іншим громадянам в інших країнах, жоден не готовий використовувати зброю, 6,25% вагаються та відмовилися 93,75% опитуваних представників чоловічої молоді (Рис. 3.8).

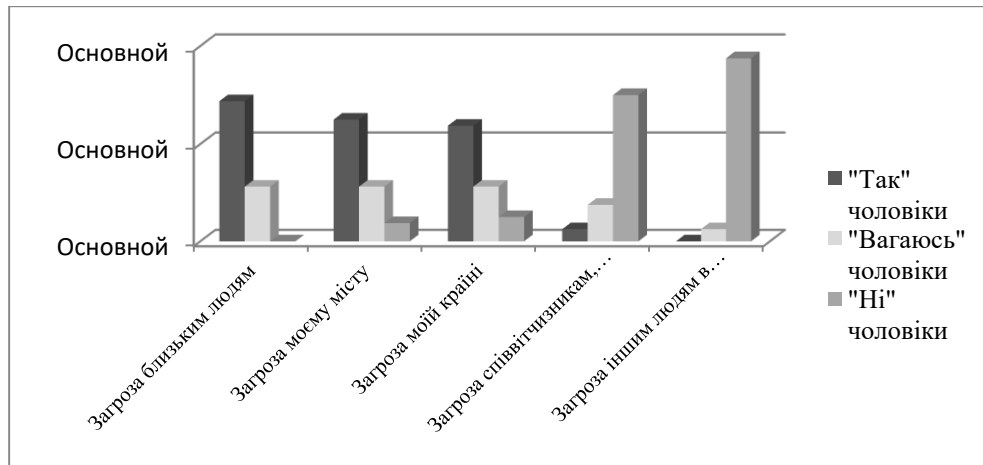

Рис. 3.8. Готовність представників чоловічої статі до збройних методів вирішення конфлікту в разі відповідних загроз

Серед респондентів жіночої статі 78,94% готові використати зброю у випадку загрози близьким людям, 15,78% з них вагаються та 5,27% відмовляються. У разі загрози рідному місту до таких дій будуть готовими 10,52%, вагаються 44,73%, стільки ж – відмовляються так чинити. Якщо небезпека загрожуватиме рідній країні, до збройних методів готові 15,78%, з них вагаються 34,21% та не готові 50% жінок. Якщо небезпека загрожуватиме співвітчизникам, одновітцям в інших країнах, 10,52% жінок готові взяти до рук зброю, 21,05% вагаються, відмовляються 68,42%. У випадку загрози іншим громадянам в інших країнах, жодна не готова використовувати зброю, 7,89% вагаються та відмовилися 92,1% опитуваних представниць жіночої статі (Рис. 3.9).

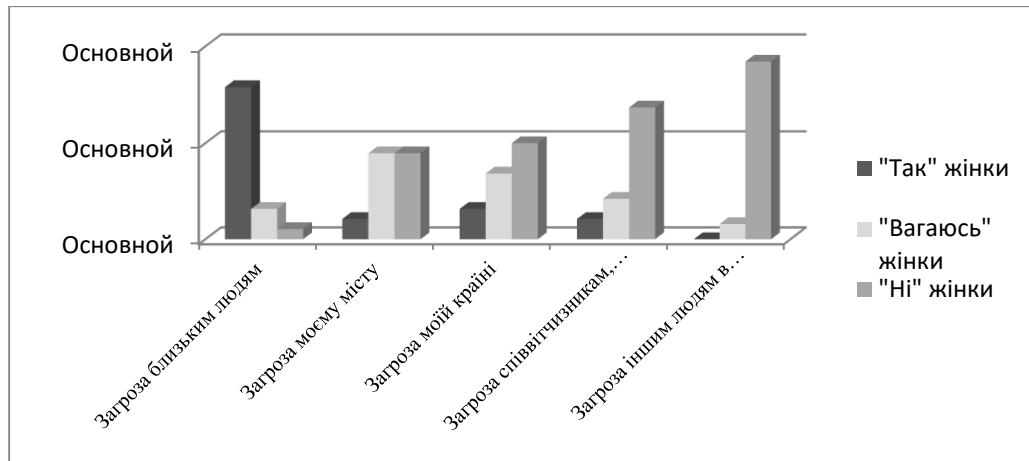

Рис. 3.9. Готовність представниць жіночої статі до збройних методів вирішення конфлікту в разі відповідних загроз

Отже, в процесі проведення дослідження вдалося встановити, що для вибірки даної вікової групи найбільш значимими є ліберальні цінності, які ґрунтуються на політичних, економічних свободах та правах людини, тоді як найменш значимими є націоналістичні. Домінуючими соціально-політичними потребами є соціальні, матеріальні та потреби, які забезпечують їх безпеку. В свою чергу, найменш значимою групою потреб стала «Потреба у самовираженні», яка характеризується свободою слова, а також прозорістю виборів. Щодо оцінки та готовності до певних типів політичної участі, опитувані майже однаково не схвалюють та не готові особисто до використання збройних методів боротьби, винятком може бути лише випадок загрози близьким людям, невелика кількість з них готова захищати в такий спосіб місто, а ще менша, країну. Щодо останніх обставин, до збройних методів готові більше чоловіча молодь, але захистити будь-кого іншого в інших країнах майже відмовилася уся вибірка.

3.2. Дослідження психічного здоров'я сучасної молоді

У ході проведення дослідження було визначено показники за

опитувальником якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Порівняльна діаграма отриманих даних представлена в рис. 3.10.

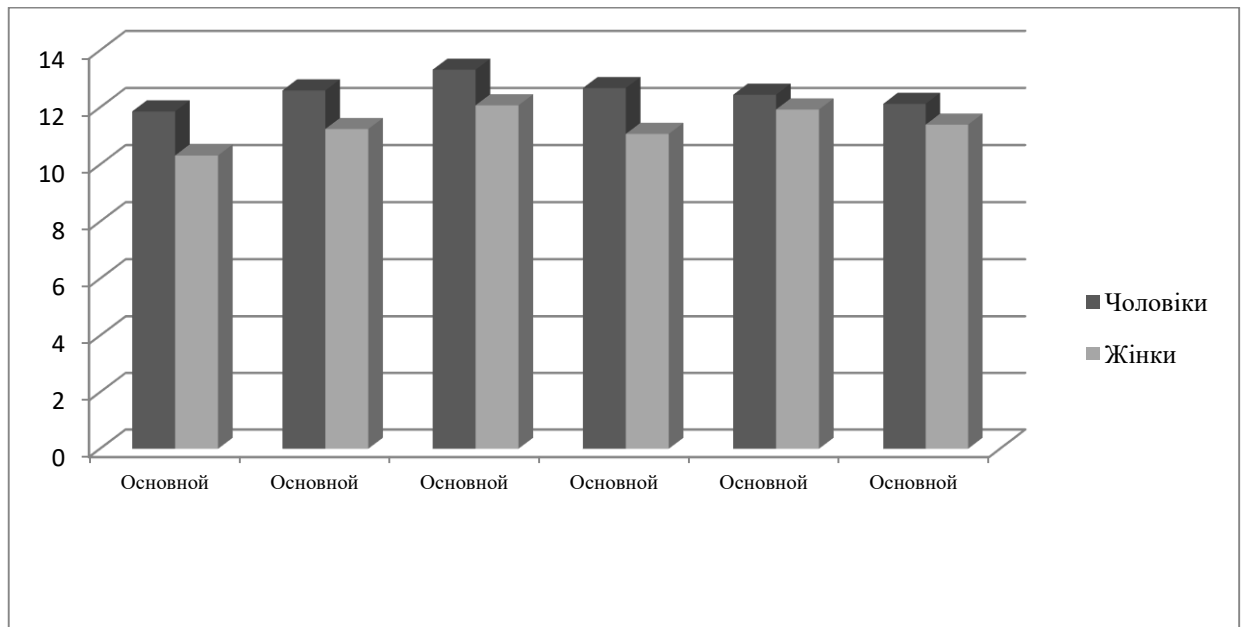

Рис. 3.10. Порівняння отриманих результатів по основним сферам за опитувальником якості життя ВООЗ

Також було окремо проаналізовані результати окремо для представників чоловічої та жіночої статі. Отримані дані дають нам можливість говорити про наступне:

Шкала «Фізична сфера» (рис. 3.11) демонструє наявність у людини проблем у сфері здоров'я, сну, відпочинку та енергійної складової. Високі показники будуть свідчити про те, що болі та дискомфорт внаслідок хвороб спричиняють значно менший вплив на якість їх життя. Адекватнішою є реакція на саму хворобу та можливий фізичний біль, який вона може спричинити. Також вона висвітлює те, наскільки людина є залежною від застосування медичних препаратів для покращення власного здоров'я. У чоловіків в даній сфері переважають показники хорошого рівня (50% респондентів), середній та поганий рівень якості життя представлені в рівній кількості (25% на кожний рівень). Для жіночої статі виокремленні

дещо інші показники: 52% респондентів даної категорії вбачають стан даної сфери як «поганий», 39% - середній і лише 9% вважають, що їх фізичний стан є достатньо хорошим.

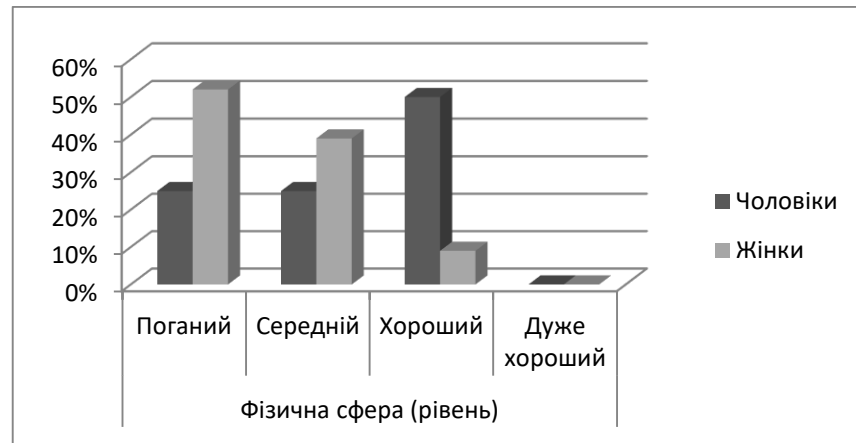

Рис. 3.11. Порівняння отриманих результатів за шкалою «Фізична сфера»

Шкала «Психологічна сфера» (рис. 3.12) демонструє, наскільки респондентам притаманні позитивний спосіб мислення та менший вияв агресії, тривожності та репресивності. Відзначається адекватність оцінки своїх слабких сторін, тіла та самооцінки, а також ясність свідомості, психічні пізнавальні процеси не мають виражених проблем. За даною сферою майже половина респондентів (41% досліджуваних чоловічої та 52% жіночої статі) мають показники середньої якості життя за по даній сфері. Далі дані дещо відрізняються. Для респондентів чоловічої статі поганий стан психологічної сфери притаманний 18% опитуваних, тоді як для жінок даний показник складає 31%. Щодо «хорошого рівня» якості життя за вказаною сферою, то відзначаємо протилежну тенденцію: 41% чоловіків та 17% жінок демонструють, що їх психологічний стан знаходиться в достатньо позитивному руслі.

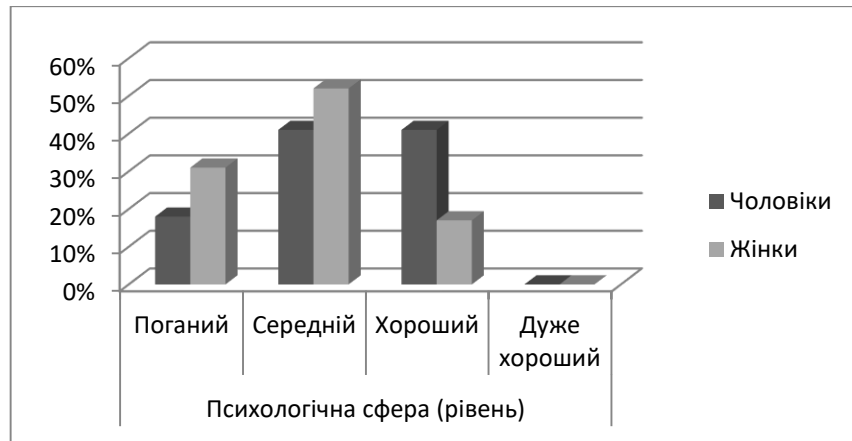

Рис. 3.12. Порівняння отриманих результатів за шкалою «Психологічна сфера»

Сфера «Рівень незалежності» (рис. 3.13) показує, наскільки респонденти є незалежними та самостійними, чи вони здатні протистояти спробам суспільства підпорядковуватися йому і чи властиво їм самостійно регулювати власну поведінку. За даною сферою для більшої половини респондентів (по 66% досліджуваних як чоловічої, так і жіночої статі) характерні показники середнього рівня якості життя. Решта показників відрізняється. Так, поганий рівень якості життя за даною сферою серед чоловіків мають лише 3% досліджуваних, тоді як для жінок даний показник складає 18%. Хороший рівень якості життя, в свою чергу, притаманний 28% респондентів чоловічої статі та 16% жіночої. Варто також відзначати, що 3% досліджуваних серед чоловіків визначають свій рівень незалежності як «дуже хороший».

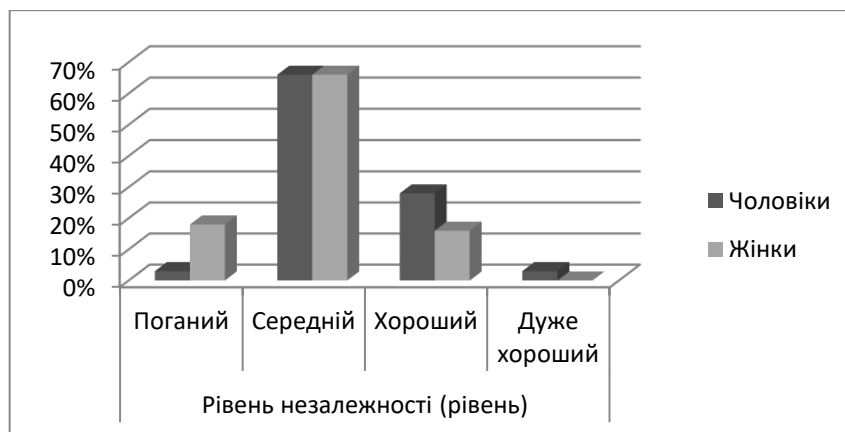

Рис. 3.13. Порівняння отриманих результатів за шкалою «Рівень незалежності»

Сфера «Соціальні взаємостосунки» (рис. 3.14) демонструє, чи мають респонденти достатню кількість теплих стосунків, а також чи достатньо розвинена в них емпатійна складова. Результати показують, що для досліджуваних чоловічої статі домінуючими є показники для середнього (35% опитуваних) та хорошого (40% опитуваних) рівнів якості життя за даною сферою, тоді як для жіночої – поганий (42%) та середній (47%) рівні якості життя. Також варто відзначити, що 3% досліджуваних чоловіків мають переконання, що соціальні взаємостосунки знаходиться на дуже хорошому рівні.

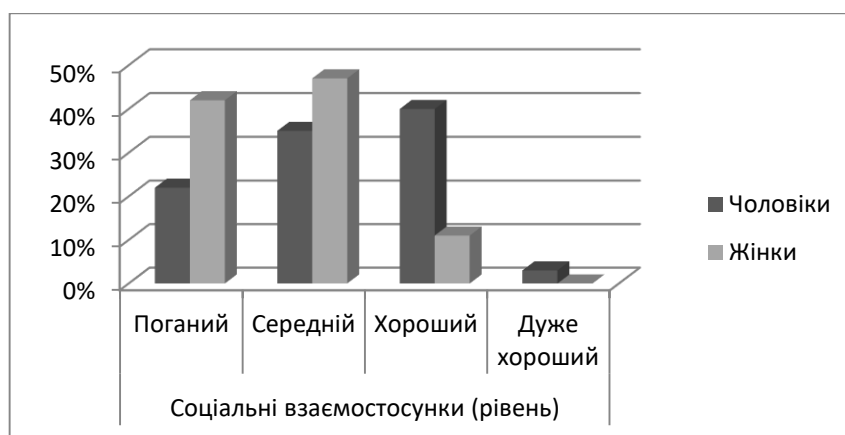

Рис. 3.14. Порівняння отриманих результатів за шкалою «Соціальні взаємостосунки»

Сфера «Навколишнє середовище» (рис. 3.15) показує, наскільки респонденти ефективніше контролюють всю зовнішню діяльність та ефективно використовують можливості для задоволення власних потреб та досягнення цілей, які кожного дня створюються внаслідок різних умов і обставин життя. Їх значно менше турбують проблеми фінансового аспекту життя, медичної та фінансової допомоги, можливості для відпочинку та дозвілля тощо. Результати показують, що для обох категорій досліджуваних переважають показники середнього рівня (50% чоловіків та 55% жінок). Поганий рівень задоволення даною сферою мають 16% респондентів чоловічої та 24% жіночої статі, хороший – 34% чоловіків та 21% жінок.

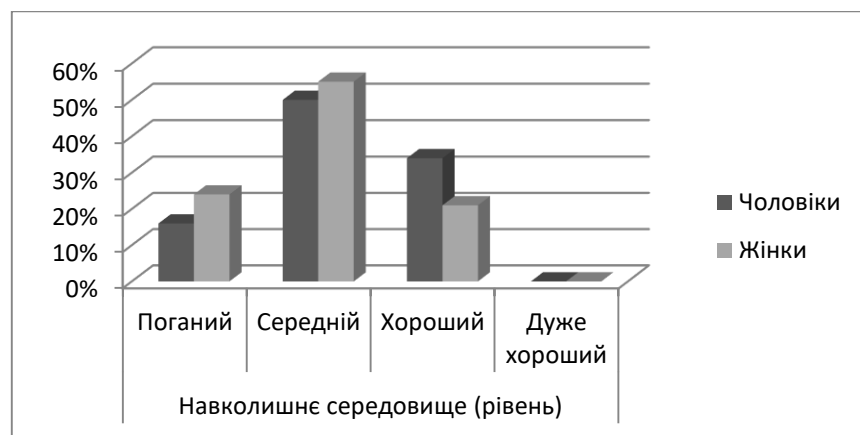

Рис. 3.15. Порівняння отриманих результатів за шкалою «Навколишнє середовище»

Шкала «Духовна сфера» (рис. 3.16) відзначає наявність більш стійких духовних переконань у досліджуваних, що допомагають їм справлятися життєвими труднощами. Духовність є для них джерелом відчуття комфорту, благополуччя, безпеки та осмисленості їх існування. Більше третини досліджуваних (37% чоловічої та 39% жіночої статі) визначають якість життя за даною сферою як «погана». На середньому рівні задоволення дана сфера представлена у 26% чоловіків та 37% жінок. В свою чергу, хороший

рівень реалізації духовної сфери бачимо у 37% респондентів чоловічої та 18% жіночої статі. Варто додати, що 6% опитуваних досліджуваних жіночої статі визначають показник власної духовної сфери як «дуже хороший».

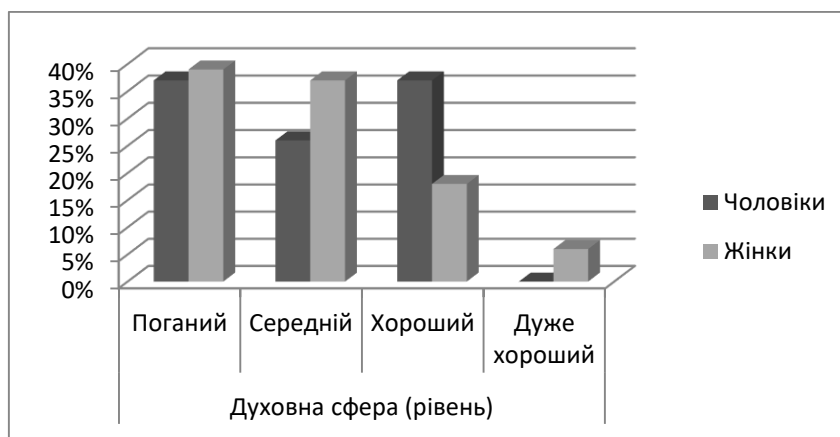

Рис. 3.16. Порівняння отриманих результатів за шкалою «Духовна сфера»

Після проведеної інтерпретації основних сфер психічного здоров'я вдалося визначити показники загальної якості життя та оцінки сприйняття життя (рис. 3.17).

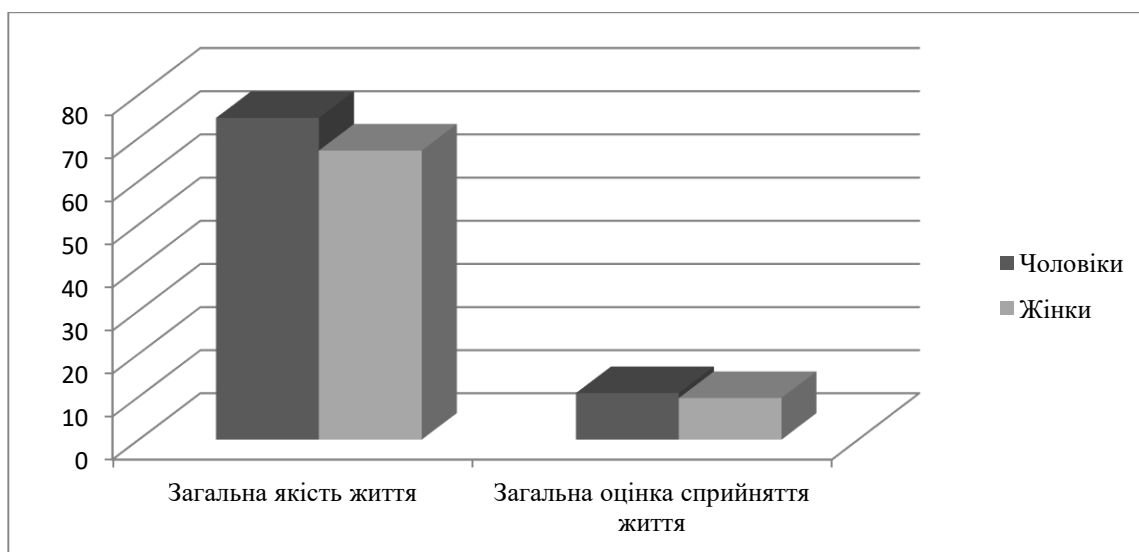

Рис. 3.17. Порівняння отриманих результатів загальної якості життя та оцінки сприйняття життя за опитувальником якості життя ВООЗ

Як бачимо, сумарний показник загальної якості життя є дещо вищим у осіб чоловічої статі, а ніж у протилежної категорії. Те ж саме стосується і того, яким чином респонденти сприймають власну якість життя, здоров'я та благополуччя, що відображено у шкалі загальної оцінки сприйняття життя.

Отримані показники досліджуваних демонструють, що рівень якості життя за основними сферами у респондентів чоловічої статі є дещо вищим, а ніж у жіночої. Та ж тенденція прослідковується в результатах, які оцінюють загальну якість життя та загальну оцінку сприйняття життя. Однак, різниця між результатами кардинально не вирізняється, тому можна припустити, що якість життя та рівень психічного здоров'я опитуваних знаходиться приблизно на одному ж рівні, який можна визначити, як «нижче середнього».

Щодо оцінки якості життя по основним сферам, то чоловіки даної вибірки змогли оцінити як «Дуже хороша» сфери «Рівень незалежності» та «Соціальні взаємостосунки», тоді як у жінок дану оцінку було відзначено за шкалою «Духовна сфера».

3.3. Аналіз зв'язку політичних орієнтацій та психічного здоров'я особистості в період ранньої дорослості

Для визначення достовірності зв'язку між показниками психічного здоров'я та показниками соціально-політичних орієнтацій було обрано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Кореляція між показниками психічного здоров'я в ранній дорослості та соціально-політичними орієнтаціями

Показники психічного здоров'я та соціально-політичних орієнтацій	Чоловіки	Жінки
--	----------	-------

Рівень незалежності та показник дозволеності	-0,34	-0,11
Духовна сфера та релігійність	-0,05	-0,07
Рівень незалежності та лібералізм	0,09	-0,18
Соціальні взаємостосунки та рівень дозволеності	-0,12	-0,11
Психологічна сфера та релігійність	0,24	0,07
Психологічна сфера та реакційність	0,43	0,04
Соціальні взаємостосунки та расизм	0,16	0,16
Духовна сфера та пацифізм	0,09	0,13
Соціальні взаємостосунки та соціалізм	0,24	-0,02
Фізична сфера та расизм	-0,08	0,02

Кореляційний аналіз, що стосується зв'язку між рівнем незалежності та показником дозволеності показав, що коефіцієнт кореляції у чоловіків становить -0,34, що демонструє помірний обернений зв'язок, тоді як у жінок даний показник дорівнює -0,11, який дає підстави говорити про достатньо слабкий обернений зв'язок.

Що стосується зв'язку між релігійністю та духовною сферою, то бачимо схожу тенденцію. Показники респондентів чоловічої та жіночої статі варіюються в межах від -0,05 до -0,07, що свідчить про наявність досить слабого оберненого зв'язку або ж про його відсутність взагалі.

Кореляційний аналіз між лібералізмом та рівнем незалежності показує, що коефіцієнт кореляції для чоловіків становить 0,09, який можна інтерпретувати як дуже слабкий прямий зв'язок, тоді як для респондентів жіночої статі встановлено коефіцієнт кореляції на рівні -0,18, який є також доволі слабким, але, в свою чергу, оберненим.

Аналізуючи зв'язок між рівнем дозволеності та соціальними взаємостосунками бачимо практично ідентичні результати, де коефіцієнти

кореляції дорівнюють -0,12 та -0,11, що дає підстави говорити про дуже слабкий обернений зв'язок.

Кореляційний аналіз між релігійністю та психологічною сферою показав, що коефіцієнт кореляції у представників чоловічої статі складає 0,24 і свідчить про наявність слабого прямого зв'язку. В свою чергу, для жінок показник 0,07 інтерпретується як досить слабкий прямий зв'язок.

Що стосується зв'язку між реакційністю та психологічною сферою, то бачимо, що у чоловіків коефіцієнт кореляції дорівнює 0,43, який дає підстави говорити про наявність помірного прямого зв'язку. До того ж, даний зв'язок є статистично достовірним на рівні 99% при $p = 0,014$ (див. додаток А2). Аналізуючи жінок бачимо, що коефіцієнт кореляції за даним зв'язком становить 0,04, що дає підстави говорити про дуже слабкий прямий зв'язок або ж його відсутність взагалі.

Кореляційний аналіз між шкалою расизму та соціальними взаємостосунками показав ідентичні коефіцієнти кореляції для обох статей, а саме 0,16, що свідчить про наявність досить слабого прямого зв'язку.

Аналізуючи зв'язок пацифізму та духовної сфери бачимо, що для досліджуваних чоловічої статі коефіцієнт кореляції становить 0,09 – це свідчить про наявність дуже слабого прямого зв'язку. В свою чергу, для жінок відзначаються схожі показники на рівні 0,13.

Зв'язок між соціалізмом та соціальними взаємостосунками показав, що коефіцієнт кореляції у представників чоловічої статі утримувався на рівні 0,24 та свідчить про слабкий прямий зв'язок. Для жінок коефіцієнт кореляції становить -0,02, який інтерпретується як достатньо слабкий обернений зв'язок, що може бути взагалі відсутнім.

Кореляційний аналіз між шкалою расизму та фізичною сферою показав, що для респондентів чоловічої статі коефіцієнт кореляції становить -0,08, що свідчить про досить слабкий обернений зв'язок. Щодо жіночої статі, то в їх випадку показник утримується на рівні 0,02, який дає підстави

говорити про дуже слабкий прямий зв'язок або ж взагалі про його відсутність.

Наступним етапом дослідження стало визначення статистичного зв'язку між рівнем радикалізму та сферами психічного здоров'я, які є дотичними до даного явища. Аналогічно до попереднього етапу, були використані ті ж методи статистичної обробки інформації. Також, показники були окремо обраховані для представників як чоловічої, так і жіночої статі (табл. 3.6 та 3.7).

При обробці даних, які стосуються дослідження зв'язку показника радикалізму та дотичних сфер психічного здоров'я серед осіб чоловічої статі були виокремлені наступні результати (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Кореляція між сферами психічного в ранній дорослості та
показниками радикалізму серед чоловіків**

	Сфери психічного здоров'я		
	Соціальні взаємостосунки	Навколишнє середовище	Духовна сфера
Показник радикалізму	0,13	0,06	0,28

Кореляційний аналіз за шкалою соціальних взаємостосунків та показника радикалізму серед респондентів чоловічої статі демонструє коефіцієнт кореляції $= 0,13$, тобто зв'язок є достатньо слабким або ж його не існує взагалі.

Щодо кореляційного аналізу шкали «Навколишнє середовище» та показника радикалізму, то за даним поєднанням простежується коефіцієнт кореляції $0,06$. Це дає підстави говорити про те, що зв'язку між даними категоріями не простежується.

Кореляційний аналіз, що стосується духовної сфери та показника

радикалізму, демонструє коефіцієнт кореляції 0,28, який свідчить про наявність слабого зв'язку.

При обробці даних, які стосуються дослідження зв'язку показника радикалізму та дотичних сфер психічного здоров'я серед жінок були виокремлені наступні результати (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Кореляція між сферами психічного в ранній дорослості та показниками радикалізму серед жінок

	Сфери психічного здоров'я		
	Соціальні взаємостосунки	Навколишнє середовище	Духовна сфера
Показник радикалізму	0,13	0,3	0,37

Кореляційний аналіз між сферою соціальних взаємостосунків та рівня радикалізму показав, що коефіцієнт кореляції дорівнює 0,13. Це дає підстави говорити про те, що існує дуже слабкий обернений зв'язок між даними характеристиками.

Аналізуючи зв'язок між сферою, який стосується навколишнього середовища та показником радикалізму бачимо, що коефіцієнт кореляції становить 0,3, тобто існує прямий помірний зв'язок.

Що стосується зв'язку між духовною сферою та показником радикалізму, то в даному випадку ми отримали коефіцієнт кореляції 0,37. Це дає підстави говорити про наявність помірного прямого зв'язку. Також варто додати, що даний зв'язок є статистично достовірним на рівні 98% при $p = 0,02$ (див. додаток Е).

Після обрахунку коефіцієнту кореляції було здійснено аналіз отриманих даних за допомогою факторної стратегії, яка дала змогу ґрунтовно охарактеризувати дані та представити графічне зображення

результатів даного дослідження.

При обробці оціночної решітки осіб чоловічої статі було виділено два фактори. Перший фактор описує 20,54% масиву даних, другий фактор – 15,7%.

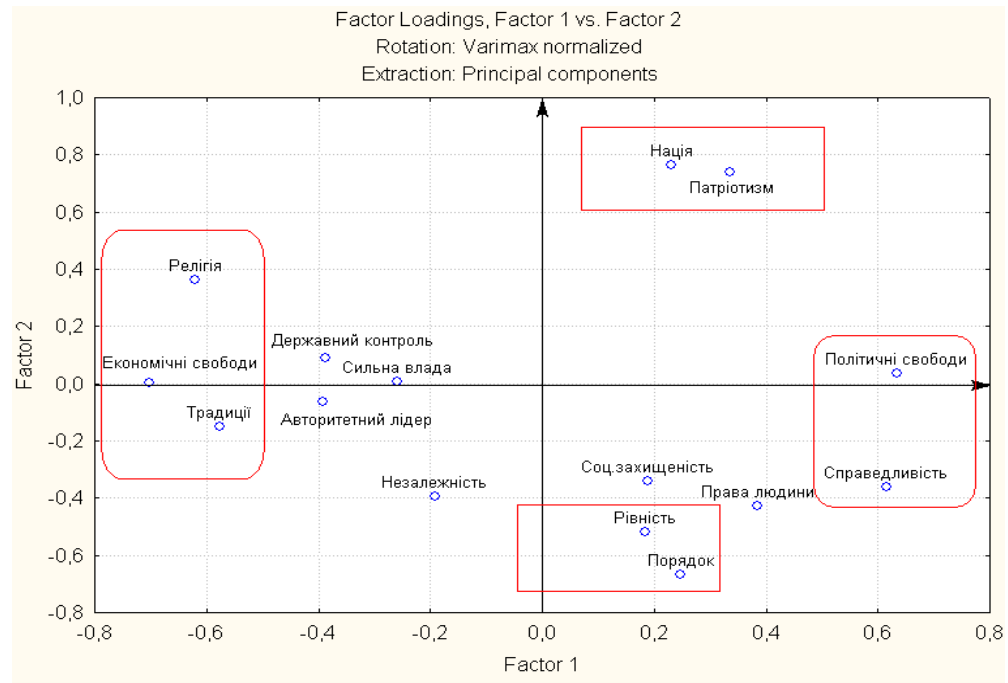

Рис. 3.18. Факторний аналіз для представників чоловічої статі

За першим фактором ми бачимо пов'язані між собою такі ознаки, як «Рівність» та «Порядок». На іншому ж полюсі даного фактору виділеним ознакам протиставляється поєднання, яке складається з таких категорій, як «Нація» та «Патріотизм». В даному випадку на факторі в поєднання згрупувалися ознаки, які є достатньо дотичними. «Рівність» та «Порядок» як поняття доволі часто згадуються в одній сукупності і демонструють дотримання встановлених державою суспільних норм, які також скеровуються моральними принципами. В свою чергу, «Нація» та «Патріотизм» показують високу значимість поняття держави у свідомості респондентів даної групи. При чому дану значимість можна охарактеризувати з позиції менталітету та системи цінностей, які

притаманні даній країні.

Аналізуючи другий фактор ми бачимо схожу тенденцію, де «Релігія», «Економічні свободи» та «Традиції» співвідносяться з такими шкалами, як «Політичні свободи» та «Справедливість». Перша сукупність складається з достатньо неоднорідних конструктів. Серед цієї сукупності релігійний аспект в звичайному розумінні цього поняття найбільш відчутно пов'язується з традиційним, адже в сучасному контексті релігійна сфера досить сильно підтримується традиціями конкретного суспільства і навпаки – багато традицій сьогодення були засновані саме на релігійній основі.

Протилежне поєднання характеристик «Справедливість» та «Політичні свободи» може говорити нам про те, що у свідомості досліджуваних даної групи є уявлення, яке полягає у тому, що за допомогою вільного волевиявлення існує більша ймовірність того, що буде досягнуто справедливе рішення в тих чи інших питаннях, які стосуються державного управління, життя суспільства тощо. Дане поєднання можна також інтерпретувати в дещо іншому контексті, згідно з яким, справедливість всередині державного апарату може бути досягнута лише тоді, коли громадяни даної держави мають свободу в їх волевиявленні.

При обробці оціночної решітки осіб жіночої статі було виділено два фактори. Перший фактор описує 14,71% масиву даних, другий фактор – 12,86%.

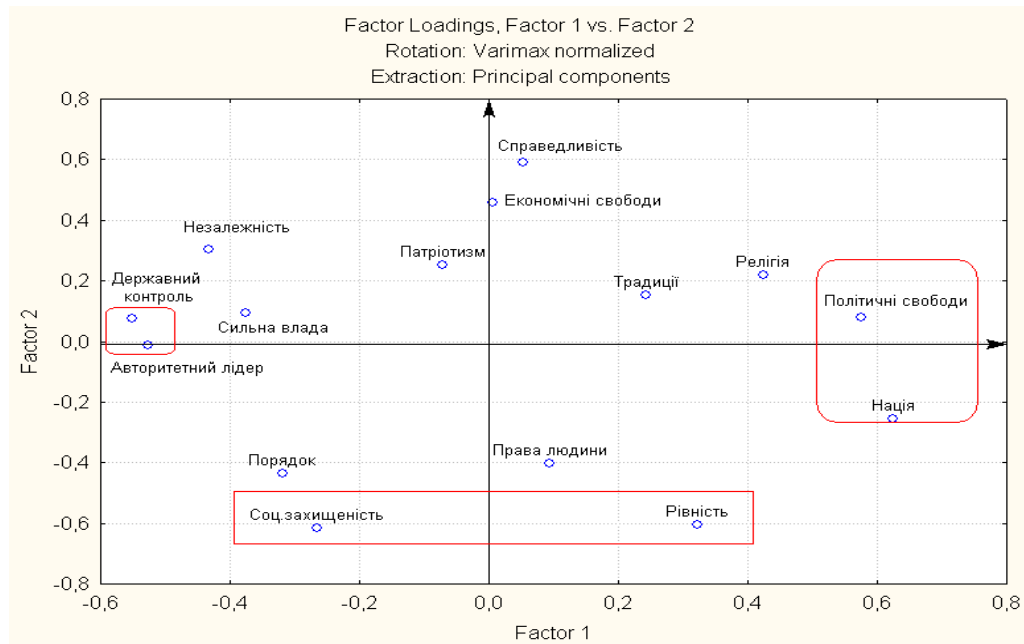

Рис. 3.19. Факторний аналіз для представників жіночої статі

Звертаючи увагу на перший фактор бачимо виділення таких категорій, як «Соціальна захищеність» та «Рівність». Поєднання даних характеристик свідчить про те, що для респондентів жіночої статі важливою є стабільність в основних життєвих сферах, а саме доступ до праці, медицини та освіти всіх верств населення. Серед значних деталей жінки виділяють наявність певної рівності у суспільстві та певне ліквідування системи «багатих» та «бідних».

В свою чергу, за другим фактором маємо змогу спостерігати протиставлення шкал «Державний контроль» та «Авторитетний лідер» по відношенню до таких, як «Політичні свободи» та «Нація». Можна припустити, що у свідомості переважної більшості респондентів даної групи шкали «Державний контроль» та «Авторитетний лідер» формують образ певного харизматичного лідера, який може впевнити електорат в тому, що саме він є тим, хто зможе вирішити більшість державних проблем, або ж хоча б стабілізувати їх стан. Його образ буде провідною ланкою між державою та пересічним громадянином країни, де останній зможе повністю

довіритися цьому лідеру.

На іншому полюсі розміщене поєднання таких категорій, як «Політичні свободи» та «Нація». В даному випадку можна говорити про те, що дані шкали посилюють та доповнюють одна одну, особливо говорячи про останнє десятиліття, де відбулося значне посилення інтересу переважної більшості населення до власної держави. Збільшення такого інтересу і, як наслідок, національної самосвідомості, зумовив високу зацікавленість у тому, аби не було проблем з висловленням власної точки зору щодо тих чи інших питань та подій, які відбуваються в країні. Внаслідок цього відбулося значне підвищення усвідомлення власних політичних свобод і того, що кожен громадянин має право бути почутим.

Враховуючи те, що дані поєднання знаходяться в межах одного фактору, можна припустити, що досліджувані жіночої статі, перш за все, високо цінують особу харизматичного лідера, який керує державою. Основними пріоритетами його політики мають бути ті питання, які стосуються доступності волевиявлення, підтримки національної ідеї, а також демонстрація того, що він здатен вирішувати актуальні державні проблеми і ділитися цим з кожним пересічним громадянином.

3.4. Практичні рекомендації щодо поліпшення якості психічного здоров'я молоді в соціально-політичному просторі

На сучасному етапі проблема погіршення рівня психічного здоров'я та зниження показника загальної якості життя посідає значне місце в системі викликів та загроз розвитку політичної культури молоді. Протидія негативній тенденції дестабілізації рівня психічного здоров'я в системі сучасної політичної ситуації в країні має передбачати розробку, впровадження та виконання комплексу заходів, здатних забезпечити дієву та результативну профілактику, а також мінімізацію негативного впливу на

молодіжне середовище деструктивних соціально-політичних факторів.

Дані проведеного дослідження демонструють, що соціально-політичні установки, цінності та орієнтації відіграють достатньо вагому роль у формуванні та регуляції психічного здоров'я осіб раннього дорослого віку. Для покращення рівня психічного здоров'я в контексті політичної спрямованості сучасної молоді є доцільним впровадження ряду наступних заходів:

- розроблення освітніх, соціокультурних та інформаційно-психологічних технологій, спрямованих на формування культури здоров'я осіб раннього дорослого віку шляхом усвідомлення ними психічного здоров'я як цінності, що дозволить підвищити загальну якість життя у більшості її сферах;
- у сучасних умовах інтенсифікації освітнього та робочого процесу потрібні нові методи підтримки та збереження психічного здоров'я молоді, яке повинне забезпечуватися не лише раціональною побудовою вищезазначених процесів, але й мати адекватний психологічний супровід;
- створення умов для задоволення соціальних потреб молоді, забезпечення доступності дозвілля та відпочинку;
- проведення молодіжних круглих столів із запрошенням відомих спеціалістів, науковців, політиків та громадських діячів, а також залучення молоді до участі в соціально-психологічних тренінгах, які спрямовані на розширення знань та уявлень, які стосуються психічного здоров'я особистості, розвиток навичок комунікації у суспільному просторі, політичної освіченості, толерантності та адекватної громадянської позиції;
- підтримку суспільної активності молоді (як молодіжних громадських організацій, так і низових ініціатив та цільових проєктів);
- сприяння захисту трудових прав молоді не лише через забезпечення працевлаштування молодих спеціалістів, а й шляхом закріплення у трудовому законодавстві гарантій тимчасової зайнятості для молоді, що

навчається або втратила роботу, створення державного електронного реєстру відповідних вакансій;

- зниження деструктивного потенціалу молодіжного політичного радикалізму та екстремізму;
- виявлення осіб та груп, поведінка яких вказує на можливість вчинення екстремізму і здійснення стримуючого впливу щодо них;
- забезпечення соціального супроводу молодих людей, які за різних умов потрапили до екстремістських угруповань.

Зазначені заходи допоможуть молоді усвідомити, що держава є зацікавленою в підтримці цілісності та внутрішньої узгодженості їх психічного здоров'я, що, в свою чергу, сприятиме формуванню адекватної соціально-політичної позиції повноцінного громадянина країни.

Висновки до розділу 3

На основі результатів проведеного емпіричного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Ідеологічна спрямованість політичних орієнтацій респондентів, переважно, лібералістична. В той же час, найменш бажаною течією представлений націоналізм. Для респондентів чоловічої статі найбільш прийнятним є лібералізм, найменш – консерватизм. Аналогічна тенденція простежується серед представників жіночої статі;

2. Об'єднання соціально-політичних потреб за їх типами демонструє, що для досліджуваних не існує однієї домінуючої групи потреб. Натомість, згідно з результатами дослідження, одразу 3 групи є достатньо важливими для респондентів, а саме потреба в безпеці, соціальні та матеріальні потреби. Найменш значимою групою потреб стала «Потреба у самовираженні». Для чоловіків найбільш актуальними є «Потреба у безпеці» та «Матеріальні потреби», найменш – «Потреба у самовираженні». Щодо жінок, то

домінуючою групою є «Соціальні потреби», тоді як «Потреба у самовираженні» є знеціненою, порівняно з іншими групами;

3. Опитувані майже однаково не схвалюють та не готові особисто до використання збройних методів боротьби, винятком може бути лише випадок загрози близьким людям, невелика кількість з них готова захищати в такий спосіб місто, а ще менша, країну. Щодо останніх обставин, до збройних методів готові більше чоловіча молодь, але захистити будь-кого іншого в інших країнах майже відмовилася уся вибірка;

4. Для вибірки в цілому характерні низькі показники рівня психічного здоров'я. Схожа тенденція прослідковується також за показниками загальної якості життя та загальної оцінки сприйняття життя. Майже по всіх показникам респонденти чоловічої статі мають дещо вищі показники, а ніж представники жіночої статі, однак, розбіжності не є надто суттєвими. Показники по сферах коливаються від низьких до середніх значень. Найбільш високі показники досліджувані обох статей отримали за сферою «Рівень незалежності», найнижчі ж – «Фізична сфера»;

5. Внаслідок проведення кореляційного аналізу було встановлено, що майже по всіх поєднанням сфер та характеристик простежується переважно слабкий зв'язок, однак, у осіб чоловічої статі відзначається прямий помірний зв'язок між показником реакційності та психологічною сферою. Отримані показники дають підстави говорити про те, що для представників даної вибірки образ сприйняття життя та реагування на нього визначається, в першу чергу, адекватністю власної самооцінки, способом мислення, емоційним станом і т.д.;

6. Аналізуючи показники радикальної поведінки та дотичних сфер психічного здоров'я спостерігаємо наступне: у респондентів жіночої статі показник радикалізму має прямий помірний зв'язок з духовною сферою, яка включає в себе особистісні уявлення людей та те, як вони впливають на їх життя. На основі отриманих даних ми можемо стверджувати, що

виникнення радикальної поведінки серед жінок значною мірою детермінується духовними переконаннями, такими як віросповідання, сімейні цінності тощо;

7. Застосування факторної стратегії показало, що у свідомості респондентів чоловічої статі домінують цінності, які пов'язані з національним менталітетом та системою цінностей, яка притаманна даній державі, включаючи релігію, традиції і т.д. В свою чергу, для жінок більш значимим є наявність харизматичного лідера на посту правління державою, який буде регулювати більшість сфер політичного апарату країни і, в той же час, буде максимально наближеним до народу. Важливу роль для жіночої статі також займає соціальна рівність у суспільстві та мінімалізація ролей «багатий» та «бідний»;

8. Результати зіставлення політичних орієнтацій зі сферами психічного здоров'я в даній вибірці свідчать про їх слабкий зв'язок. В цілому, можна говорити про деякі тенденції:

- чим вище у досліджуваних показники за психологічною сферою, тим більше вони є критичними до оцінки розвитку суспільства;
- чим більше у досліджуваних задоволена духовна сфера особистості, тим більша ймовірність виникнення проявів радикальної поведінки серед такого населення;
- гіпотеза про вплив сфер психічного здоров'я на політичні орієнтації підтверджена частково.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів даного дослідження дає підстави для формулювання наступних висновків:

1. Теоретичний аналіз проблеми політичних орієнтацій показав, що політичні орієнтації позначають систему ціннісних уявлень, що дозволяють людині в тій чи іншій мірі здійснювати свій політичний вибір та поведінку. Об'єктом політичних орієнтацій може бути лише те явище, яке здатне вступати у взаємодію з інтересами, цінностями та потребами суб'єкта, які стосуються суспільно-політичного життя. Утворення політичних орієнтацій відбувається шляхом поєднання мотивів та емпіричних знань, які особистість засвоїла з ідейно-політичних концепцій.

На сьогоднішній день формування політичної орієнтації сучасної молоді є неоднозначним процесом, адже, поряд з прагненням до сепарації від політики в цілому, спостерігається і певна тенденція до руйнування стереотипу «пасивності у політиці» серед молодих громадян, підвищення рівня знань та обізнаності в політиці та її історичних аспектах

В якості фактора формування політичних орієнтацій в ранній дорослості можна розглядати психічне здоров'я особистості. Психічне здоров'я - це стан благополуччя, при наявності якого людина здатна реалізовувати власний потенціал, адекватно вирішувати складні життєві питання та стресові ситуації, продуктивно працювати і робити значний внесок у суспільне життя. Психічне здоров'я забезпечується на різних, але взаємопов'язаних між собою рівнях, які мають у своїй структурі велику кількість критеріїв, провідні з яких стосуються внутрішньої узгодженості особистості, мірі входження в соціум та прагнення до самоактуалізації.

Розмежовуючи поняття «психічного» та «психологічного» здоров'я, науковці стверджують, що психічне здоров'я стосується, перш за все, балансу психічних процесів та властивостей особистості, тоді як

психологічне здоров'я представлене у суб'єктивному благополуччі особистості, в якому окреслений певний рівень особистісного розвитку. Психічне здоров'я відноситься до окремих психічних процесів, тоді як психологічне – до особистості в цілому.

2. Для дослідження зв'язку психічного здоров'я особистості та політичних орієнтацій використано опитувальник якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), опитувальник Айзенка «Соціальні та політичні позиції та методика вивчення політичних орієнтацій особистості (Г.В. Пирог).

Обробка результатів передбачала кількісний та якісний аналізи. Кількісний аналіз результатів дослідження включав визначення середніх показників (середнє арифметичне значення), частотний (процентний) аналіз для вибірки загалом та окремо жінок і чоловіків. Для з'ясування зв'язку між показниками агресивності і політичними установками використано коефіцієнт кореляції Пірсона, а для більш детальної інтерпретації даного зв'язку – факторний аналіз.

Використання даних методів, дотримання послідовності етапів дослідження забезпечує вивчення компонентів теоретичної моделі зв'язку політичних орієнтацій з агресивністю в ранній дорослості, дозволяє ефективно здійснити процедуру дослідження і максимально повно отримати інформацію про досліджуване явище, що відповідає поставленим меті та завданням.

3. Об'єднання соціально-політичних потреб за їх типами демонструє, що для досліджуваних не існує однієї домінуючої групи потреб: 3 групи потреб є достатньо важливими для респондентів, а саме – у безпеці, соціальні та матеріальні потреби. Найменш значимою групою потреб стала «Потреба у самовираженні». Для чоловіків найбільш актуальними є «Потреба у безпеці» та «Матеріальні потреби», для жінок – «Соціальні потреби».

Щодо оцінки та готовності до певних типів політичної участі,

респонденти майже однаково не схвалюють та не готові особисто до використання збройних методів боротьби, винятком може бути лише випадок загрози близьким людям, невелика кількість з них готова захищати в такий спосіб місто, а ще менша, країну. Щодо останніх обставин, до збройних методів готові більше чоловіча молодь, але захистити будь-кого іншого в інших країнах майже відмовилася уся вибірка;

Для вибірки притаманні переважно низькі показники психічного здоров'я, загальної оцінки якості життя та загальної оцінки сприйняття життя. Майже по всіх сферах психічного здоров'я респонденти чоловічої статі мають дещо вищі показники, а ніж представники жіночої статі, однак, розбіжності не є надто суттєвими. Показники по сферах коливаються від низьких до середніх значень. Найбільш високі показники досліджувані обох статей отримали за сферою «Рівень незалежності», найнижчі ж – «Фізична сфера».

Застосування факторної стратегії показало, що у свідомості респондентів чоловічої статі домінують цінності, які пов'язані з національним менталітетом та національно-державними цінностями, включаючи релігію, традиції тощо. Для жінок більш значимим є наявність харизматичного лідера на посту правління державою, який буде регулювати більшість сфер політичного апарату країни і, в той же час, буде максимально наближеним до народу, а також соціальна рівність у суспільстві.

4. Результати зіставлення політичних орієнтацій зі сферами психічного здоров'я в даній вибірці свідчать про їх слабкий зв'язок. В цілому, можна говорити про деякі тенденції:

- чим вище у досліджуваних показники за психологічною сферою, тим більше вони є критичними до оцінки розвитку суспільства;
- чим більше у досліджуваних задоволена духовна сфера особистості, тим більша ймовірність виникнення проявів радикальної поведінки серед такого населення.

Таким чином, гіпотеза про вплив сфер психічного здоров'я на політичні орієнтації підтверджена частково.

Проведене дослідження є аналізом окремих структурних компонентів політичних орієнтацій і психічного здоров'я особистості та не претендує на повне розкриття даної проблематики.

Перспективами подальших досліджень ми вбачаємо у вдосконаленні теоретичної моделі для подальших досліджень, вивчення як зв'язку політичних орієнтацій і психічного здоров'я у інших вікових категоріях дорослих, так і пошук інших психологічних чинників політичних орієнтацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер; пер. с нем. А. М. Боковой. – М. : Фонд «За экономическую грамотность», 1995. – 96 с.
2. Айзенк Г. Ю. Психология политики / Г. Ю. Айзенк. – М.: фонд Либеральная миссия, 2016. – 540 с.
3. Айзенк Г., Вильсон Г. Как измерить личность. – М.: Когито-Центр, 2000. – 284 с.
4. Алмонд Г.А. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4. – С. 45–77.
5. Ананьев В. А. Введение в психологию здоровья: учебное пособие. – СПб.: БПА, 1998. – 148 с.
6. Баева И.А. Психологическая безопасность образовательной среды как ресурс психического здоровья субъектов образования // Психологическая наука и образование. – 2012. – №4. – С. 11-17.
7. Баякина О. А. Соотношение понятий психического и психологического здоровья личности // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2009. – № 4. – Т 11. – С. – 1195.
8. Бондар В.С. Сучасні політичні орієнтації молоді України/ В.С. Бондар // Наукові записки. – К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2002. – Том 20: Соціологічні науки. – С. 47–52.
9. Братусь Б.С. К проблеме человека в психологии. // Вопросы психологии. – 1997. – №5.
10. Братусь, Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М. : Мысль, 1988. – 301 с.
11. Бурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. Психология жизненных ситуаций. – М.: Российское педагогическое агентство, 1998. – 263 с.

12. Васильева О. С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр “Академия”, 2001. — 352 с.
13. Васильева О.С. Психологическое здоровье личности // Социальная психология личности / Под ред. В.А.Лабунской. — М.: 2000.
14. Васильчук Є. О. Особливості поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. - 2013. — № 4. — С. 345-450.
15. Ваторопин А.С. Политические ориентации студенчества / Ваторопин А.С. // СОЦИС. №3 – 2000 С. 56-67.
16. Воробьева И. В. Противоречия и парадоксы политических ориентаций в структуре жизненного мира россиян // Социологические исследования. 2016. № 1. С. 17-26
17. Всемирная декларация по здравоохранению ВОЗ. — Копенгаген, 1998. — С. 3-8.
18. Гавра Д. В., Соколов Н. В. Исследование политических ориентаций // Социологические исследования. 1999. № 1. — С. 66–77.
19. Головатий М. Ф. Політична психологія //К.: МАУП. — 2001. — Т. 130.
20. Демина Л.Д, Ральникова И.А. Психическое здоровье и защитные механизмы личности. Учебное пособие. / Л.Д. Демина, И.А. Ральникова // - Изд-во Алтайского государственного университета.: 2000, - 123с.
21. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов / Г. Г. Дилигенский. - 2-е изд., испр., доп. - М. : Новая шк., 1996. - 351 с. - Библиогр.: с. 348.
22. Іванов М. С. Політичні орієнтації молоді України: стан і тенденції / М. С. Іванов // Наукові записки НаУКМА. - 2002 - Том 20, Спеціальний випуск: у двох частинах. Частина 1. - С.235-237.

23. Карсон Р., Батчер Дж., Минека С. Анормальная психология. / Роберт Карсон, Джим Батчер, Сьюзен Минека. - 11-е изд. - СПб.: Питер, 2004. - 1167с.
24. Клиническая психология / под ред. Майнрада Перре, Урса Баумана. - СПб.: Питер, 2003. - 1312с.
25. Клямкин И.М. До и после парламентских выборов // ПОЛИС. 1993. № 6. С. 39-53
26. Кокорська О., Кокорський В. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми. – 2002.
27. Корж С. А. Фрагментарна політична культура як вияв перехідного періоду розвитку українського суспільства / С. А. Корж. – Нац. Пед.. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 149 с.
28. Кутирьова В.І. Політичні орієнтації як соціологічне поняття / В. І. Кутирьова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Харків, 2009. - №881. Вип. 24. - С. 103–109.
29. Кьеза Д. Переход к демократии. – М.: Прогресс, 1993. – 376 с.
30. Лакосина Н.Д., Ушаков Г.К. Навчальний посібник з медичної психології. - Л .: 1976.
31. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, Академия, 2005. — 352 с.
32. Лисицын, Ю. П. Здоровье человека – социальная ценность / Ю. П. Лисицын, А. В. Сахно. – М. : Мысль, 2012. – 270 с.
33. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. изд. 2-е доп. и перераб., / Андрей Евгеньевич Личко. - Л.: Медицина, 1983. - 122с
34. Мартыненко, А. В. Формирование здорового образа жизни молодежи (медико-социальные аспекты) / А. В. Мартыненко, Ю. В. Валентик. – М. : Медицина, 2002. – 192 с.

35. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 192 с.
36. Метелкина Т.Н. Формирование психического здоровья школьников – интернет ресурс.
37. Міров Д. Психічне здоров'я: поняття та структура / Д. Міров // Актуальні проблеми особистісного зростання: збірник наукових праць [за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції для молодих учених (м. Житомир, 19 квітня 2019 року)]. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. – С. 90-91.
38. Міров Д. Р. Психологічні особливості зв'язку психічного здоров'я з політичними орієнтаціями у ранній дорослості / Г. В. Пирог, Д. Р. Міров // Наукова дискусія: питання педагогіки та психології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 грудня 2019 р.). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. – Ч. 2. – С. 111-114.
39. Музика О.Л. Курсові роботи з психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 104 с.
40. Олпорт Г. Личность в психологии / Г. Олпорт. – СПб. : Ювента, 1998. – 345 с.
41. Ольшанский Д.В. Политическая психология : учебник / Д.В. Ольшанский. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 576 с.
42. Осиков, В. И. Культура здоровья : учебное пособие / В. И. Осиков. – Краснодар : КГУФКСТ, 2007. – 142 с.
43. Павлов Виталий Николаевич. Психологическая структура политических ориентаций : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.12 : СПб., 2000 170 с. РГБ ОД, 61:01-19/76-3
44. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. М.: Наука, 1997. - 270 с.

45. Пахальян В.Э. Психопрофилактика и безопасность психологического здоровья детей // Прикладная психология. – 2002. – №5-6. – С.83 – 94.

46. Первомайский В.Б. Категории болезни, здоровья, нормы, патологии в психиатрии: концепции и критерии разграничения / В.Б. Первомайский, Е.Г. Карагодина, В.Р. Илейко, Е.А. Козерцкая // Вісник психіатрії та психофармакотерапії. – 2003. – № 1. – С. 14–27.

47. Пирог А. Психологическая структура потребностей политического поведения студентов и работающей молодежи / А. Пирог // Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 14-15 липня 2017 року). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. – С. 109-112.

48. Пирог А.В. Психологические особенности политического участия молодежи / А. Пирог // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – Одеса, 2007. – №8-9. – С. 132-135.

49. Пирог Г. Політичні орієнтації: системно-психологічний підхід / Г. Пирог // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2018. – Випуск 18. – С. 346-351.

50. Пирог Г.В. Системний аналіз політичних орієнтацій особистості / Г. Пирог // «Особистісне зростання: теорія і практика»: Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 65-69.

51. Политаева А. В. Структура социально-политических позиций студентов // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Т.7, вып. 26. Житомир, 2011. С.450—457

52. Политаева, А. В. Социально-политические позиции студентов: апробация и адаптация методики Г. Айзенка / А. В. Политаева // Вестник

БарГУ. Сер. Педагогические науки. Психологические науки. Филологические науки. - 2016. - Вып. 4. - С. 72-79

53. Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы / Под ред. И.В. Дубровиной.— 4-е изд. — Екатеринбург: Деловая книга, 2000. — 176 с. — (Руководство практического психолога)

54. Психологическое и нравственное пространство нормы / Б. С. Братусь // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний та освітньо-методичний журнал . – 07/2003 . – №7 . – С.1-4.

55. Психология здоровья: Учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. — СПб.. Пи-тер, 2006. — 607 с.

56. Психологічні особливості виникнення особистісних деформацій молоді в умовах соціально-політичної нестабільності / О. В. Камінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. - 2017. - Вип. 2(1). - С. 128-132.

57. Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – 430 с.

58. Руженцева В.И. Политические ориентации постсоветского студенчества: динамика и факторная обусловленность // Проблемы XXI века: культура поведения молодежи. Роль общества в воспитании молодежи: Материалы Международной научно-практической конференции. - СПб.: Изд-во СПб ГУЭВ, 2004. - С. 74-75.

59. Секач М.Ф. Психология здоровья: Учебное пособие для высшей школы.— М: Академический Проект, 2003. — 192 с.

60. Слободчиков В.И., Шувалов А.В. Антропологический подход к решению проблемы психологического здоровья детей // Вопр. психол. — 2001. — №4. — С.96.

61. Словарь психолога – практика / [Сост. С. Ю. Головин]. - 2 - е изд., перераб. и доп. - Харвест, М., АСТ, 2001. – 976с.

62. Стегний В. Н. Политические ориентации студенческой молодежи: типы, факторы, особенности / В. Н. Стегний // Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки, 2016. - №2 - С.8-17.
63. Троїцька О. М. Політична ідентичність студентства в системі ціннісних орієнтацій і толерантнісного зростання / О. М. Троїцька // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2014. – №. 57. – С. 130-137.
64. Усынина Н. И. Определение сущности понятия «молодежь» / Н. И. Усынина // Вестник Удмуртского университета. Серия «Философия. Психология. Педагогика», 2013. – №. 1. – С.26-27.
65. Фромм Э. Иметь или быть? / Эрих Фромм. – М.: Прогресс, 1986. – 238 с.
66. Шестопал Е.Б. Политическая психология. – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2005.
67. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Пер. с англ. – М.: Флинта, 2006. (Серия: Библиотека зарубежной психологии). – 342 с.
68. Юнг К.Г. Структура психики и процесс индивидуации / К.Г. Юнг. – Москва : Наука, 1996. – 269 с.
69. Adelson J., Green B., O'Neil R. Growth of law in adolescence // Developmental Psychology. –1969. – №1. – P.295-332.
70. Adorno Th., Frenkel E., Brumswick S., Livinson D., Stanford R. The Authoritarian Personality. N.Y., 1950.
71. Easton D., Dennis J. Children in the Political System. – NY., McGraw-Hill, 1969.